

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

PSYCHOSOCIÁLNÍ PRÁCE S VĚZNI V SENIORSKÉM VĚKU

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Hála

Autor práce: Bc. Tereza Jelínková, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci (kombinovaná forma)

Ročník: třetí

2014

Prohlášení

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/ 1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem odhalování plagiátů.

Dne: 28. 3. 2014

.....

Tereza Jelínková

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce váženému panu PhDr. Jaroslavu Hálovi za cenné rady, připomínky, odborné vedení a jeho trpělivost. Dále velice děkuji své rodině za její podporu.

OBSAH

ÚVOD	5
1 TEORETICKÁ ČÁST	7
1.1 AKTUÁLNÍ STAV ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ	8
1.1.1 Vývoj od roku 1989	9
1.1.2 Současná právní úprava a organizační struktura	12
1.1.3 Penitenciární principy	16
1.1.4 Funkce trestu odnětí svobody	22
1.1.5 Specializovaná oddělení	27
1.1.5.1 <i>Specializovaná oddělení pro odsouzené seniory</i>	32
1.2 PSYCHOSOCIÁLNÍ CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉHO VĚKU	35
1.2.1 Senior ve výkonu trestu odnětí svobody	41
1.2.1.1 <i>Psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody</i>	45
1.2.1.2 <i>Sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody</i>	49
2 VÝZKUMNÁ ČÁST	53
2.1 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	53
2.2 METODIKA	54
2.3 VÝSLEDKY	56
2.4 DISKUZE	67
ZÁVĚR	74
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76
SEZNAM PŘÍLOH	82
ABSTRAKT	103
ABSTRACT	103

ÚVOD

Téma *Psychosociální práce s vězni v seniorském věku* jsem si zvolila z toho důvodu, že se s otázkou uvěznění blízkých nepřímo setkávám ve svém zaměstnání. Pracuji v nadačním fondu, jehož hlavní činností je pomoc rodinám v nouzi. Často se tak setkávám s rodinami, které se dostaly do svízelné životní situace právě kvůli uvěznění jednoho z živitelů rodiny. Tato problematika mě navíc vždy velmi zajímala. Moje první studentská stáž na vyšší odborné škole vedla v rámci předmětu Penologie do věznice, kde jsem se setkala s prostředím, které na mě působilo velmi uzavřeně a neznámě. Moje první pracovní zkušenost jako sociální pracovníce na Městské Charitě byla o každodenním styku se seniory, kteří byli z různých důvodů odkázáni na pomoc a péči druhé osoby. Propojení těchto dvou oblastí je pro mě tedy velkým tématem, které je v rámci psychosociální práce velmi specifické, a dle mého názoru i ne příliš dostatečně rozpracované. Valná část veřejnosti se jistě domnívá, že s těmito osobami není nutno dále pracovat, neboť pobyt ve vězení jim zajistí pohodlnější život, než pobyt na svobodě. Nemluvě o nápravě zločince, která je stejně nerealizovatelná, a to zvláště v seniorském věku. Naopak, ve vězení se člověk přiučí horším věcem. Navíc bylo téma uvězněných osob velmi diskutováno v souvislosti s nedávnou amnestií, která na osoby ve výkonu trestu hodila nemalý stín. Problematika vězeňství a práce s vězni je tedy v naší společnosti stále velmi aktuální, ale přesto v ní chybí osvěta.

S tématem vězeňství úzce souvisí pojem svoboda. Svoboda je velmi často skloňované slovo ve Všeobecné deklaraci lidských práv, která je platná pro všechny žijící osoby. Svoboda má však také velmi blízko k odpovědnosti. Lidé, kteří jsou odsouzeni k trestu odnětí svobody, nejednali odpovědně vůči společnosti, a proto musí za své činy zodpovídat. Svoji svobodu, a tím pádem i odpovědnost, si však člověk zpravidla začne uvědomovat až ve chvíli, kdy o ni přijde. Vězení se tedy stává místem, kde člověk pocítuje ztrátu veškeré svobody a omezení svých práv. Ztrátou svobody může člověk zároveň získat pocit, že ztrácí i svou důstojnost, a to zvláště v seniorském věku. Psychosociální práce ve vězeňství je tedy dle mého názoru pro tuto věkovou kategorii zvláště důležitá, protože následný návrat seniora do společnosti, může být mnohem obtížnější než návrat člověka v mladém nebo produktivním věku. Zároveň se ve vězení naskytá příležitost, kdy může člověk pomocí odborného vedení dojít k

uvědomění si svých činů a následné nápravě. Zda jsou tyto domněnky správné a jak psychosociální práce s vězni v seniorském věku skutečně probíhá, bych ráda ve své práci zjistila.

V teoretické části se zaměřuji na vězeňství obecně, vysvětluji zde základní pojmy, principy a terminologii, krátce se také věnuji vývoji českého vězeňství a jeho současnému stavu. V samostatné části se zaměřuji na specializovaná oddělení, konkrétně pak na taková oddělení, ve kterých jsou umístěni odsouzení senioři. Ve druhé části práce se věnuji charakteristice seniorského věku po stránce psychosociální, trestu odnětí svobody seniorů a také specifikům a aspektům psychologické a sociální práce ve vězeňském prostředí.

Ve výzkumné části se věnuji zpracování rozhovorů s vězněnými seniory. Výzkum bude kvalitativní, rozhovor bude polostandardizovaný a proběhne s deseti dotázanými. Zároveň jsem si stanovila dvě výzkumné otázky, na které se budu pomocí zjištěných informací, snažit odpovědět.

První otázkou je: Jak senioři prožívají své uvěznění?

Druhou otázkou je: Jaká jsou specifika psychosociální práce s vězněnými seniory?

Použité metody. Ve své práci vycházím z odborné literatury, dokumentací, odborných článků a webových stránek.

Cílem mé diplomové práce je nastínění aktuální problematiky vězeňství, vysvětlení základních charakteristik práce s vězni a jejich současných principů. Dále bych chtěla konkrétně představit, jak probíhá psychosociální práce ve vězeňství se seniory z pohledu profesionálního, tedy na podkladech odborné literatury, a také z pohledu osobního. Osobní rovina bude součástí výzkumné části a bude podložena rozhovory přímo s vězněnými seniory. Díky oběma pohledům bych ráda srovnala informace získané z odborné literatury a informace získané od vězněných seniorů, a došla tak k odpovědi, zda teoretická východiska odpovídají skutečné praxi. Jsem si vědoma toho, že výsledky rozhovorů mohou být velmi subjektivní, i tak bych se v závěru práce ráda věnovala diskuzi, kde se na základě zjištěného pokusím formulovat některá optimalizační doporučení určená managementu Vězeňské služby České republiky.

1 TEORETICKÁ ČÁST

Jak jsem se již zmínila v úvodních slovech, pohled na vězněné osoby je v dnešní České republice stále vnímán spíše v negativním slova smyslu. Velmi často se v naší společnosti můžeme setkat s názorem, že se ve vězení mají lidé mnohem lépe, protože je o ně dobře postaráno. Mají zajištěnou střechu nad hlavou, stravu a nemusí řešit každodenní problémy, se kterými se setkáváme na svobodě.

Například oblíbený nezávislý informační web Česká Pozice vydal článek, který tento pohled krásně reflektuje. Jeho název *Staré lidi do vězení, zločince do domovů důchodců!* je dosti výstižný. Ústředním tématem je srovnání komfortu, kterého se dostává odsouzeným seniorům ve věznicích, a diskomfortu, kterého se dočkají spořádání senioři končící v domovech důchodců.¹ Tento článek vyšel před dvěma lety, od té doby se v pohledu veřejnosti ale příliš nezměnilo.

Lidé venku si však nedovedou a ani nemohou představit, co ztráta svobody vlastně znamená. Než se tedy začnu věnovat teoretické části, ráda bych použila motto, které uvádí Vladimír Mařádek ve svých skriptech *Vězeňství* a které nastiňuje stav uvězněného a zdůrazňuje tak tíživost situace trestu odnětí svobody, a to i v dnešní postmoderní společnosti.

„...Představy svobodných jedinců o uvěznění jsou mlhavé, nejasné a neadekvátní. Samotný fakt uvěznění je pak téměř nepochopitelnou, otrěsnou a s něčím jen těžko srovnatelnou situací...”²

Téma práce s vězněnými, a to nejen seniory, bude tedy vždy tématem vážným a z pohledu na člověka, jako na osobu s důstojností, i tématem velmi diskutabilním. Kterým směrem se ubírá vězeňství u nás a na jakých principech je postaveno, bych ráda uvedla v následujícím textu.

¹ Srov. POKORNÝ, P. *Staré lidi do vězení, zločinci do domova důchodců!* [online].

² MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 1.

1.1 AKTUÁLNÍ STAV ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ

Abych se mohla věnovat kapitole *Aktuální stav českého vězeňství*, musím se zmínit krátce o historii, která dnešnímu stavu vězeňství v našem státě předcházela.

Počátky českého vězeňství sahají necelých dvě stě let zpátky. Za průkopníka a zakladatele českého vězeňství můžeme považovat kněze Františka Josefa Řezáče. Ten již tehdy upozorňoval na nutnost vyváženosti komplexního působení jednotlivých výchovných prostředků a zdůrazňoval důležitost postpenitenciární péče. Ve svém díle, které bylo velmi nadčasové, zúročil bohaté znalosti historie a teologie a propojil je s praktickými zkušenostmi, které získal nejen na svých studijních cestách po věznicích rakouské monarchie, ale i díky svému působení jako duchovní u trestanců.³

Osobnost Františka Josefa Řezáče zmiňují nejen proto, že je významnou postavou českého vězeňství, ale také proto, že jeho myšlenky neztrácejí na aktuálnosti ani v dnešní době. Řezáč totiž kladl důraz na alternativní tresty, zejména na trest obecně prospěšných prací, odstraňování bídy a dále na potřebu zvyšování vzdělanosti. Potřebu zvyšování vzdělanosti vyslovil v penologických souvislostech, tato potřeba má však platnost širší, a to přinejmenším pro oblast prevence.⁴ Dále zdůrazňoval, že vězení nemá být pouze nástrojem společenské odplaty, významnou roli by měl převzít zejména učitel, který má pro své působení využít pedagogické poznatky, a nikoliv užívat náhodného praktikismu.⁵

Jeho poznatky lze tedy aplikovat i pro současnou práci s vězni, do které se díky vývoji vzdělávacího systému zapojuje čím dál více specialistů nejen z oblasti pedagogiky, ale také psychologie, medicíny, psychoterapie a sociální práce.

Další vývoj vězeňství až do pádu totalitního režimu stagnoval. Československá republika převzala v roce 1918 vězeňství ve velmi bídném stavu a snažila se situaci napravit. Příchodem druhé světové války se však veškeré snahy logicky zastavily. Značný úpadek přišel s poválečným obdobím, a to zejména v padesátých letech. V sedmdesátých letech se opět objevily nadějně snahy z řad výzkumníků a praktiků, kteří

³ Srov. JŮZL, M. *Připomenutí jubilea tvůrce vědy žalářní*. In *České vězeňství*, 2009, roč. 19, č. 3, s. 39. [online].

⁴ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 36.

⁵ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 16.

pracovali pod Výzkumným ústavem penologickým, ty však byly násilně potlačeny na začátku let osmdesátých.⁶ K výrazné obnově českého vězeňství došlo až s příchodem demokratických principů po roce 1989, té se budu věnovat v následující kapitole.

1.1.1 Vývoj od roku 1989

V českém vězeňství došlo k dramatické přeměně až díky pádu totalitního režimu, který uvolnil obrovský tlak na odstranění justičních nespravedlností. Tehdejší vězeňský personál procházel nejen profesním, ale i morálním rozkladem. Nebyl tak schopen přijmout, zvnitřnit a aplikovat moderní penologické poznatky, a muselo tak nutně dojít k radikální personální očiště. Pro transformaci českého vězeňství bylo zároveň potřeba vytvořit novou koncepci, odpovídající svou úrovní koncepcím mezinárodním. Tato koncepce je příznačně označována jako humanizace českého vězeňství.⁷

Podstatné body reformy, která se v návaznosti na tehdejší politickou situaci musela nutně uskutečnit, označuje Mařádek metaforickým vzorcem 3D + 1H. Znamená to depolitizaci, demilitarizaci, decentralizaci a humanizaci českého vězeňství.⁸

„Depolitizace měla zajistit, že o vězeňství už nebude rozhodovat žádná politická strana ani ideologické důvody či třídní nenávisť. Příslušníci vězeňské služby přestali být politicky organizováni a začali se řídit jen zákonnými předpisy a normami. Demilitarizace předpokládá, že vězeňský režim není a nebude kopií vojenského režimu a přístupu při zacházení s vězňnými jedinci. (...) Decentralizace si kladla za cíl posílit pravomoci vedoucích pracovníků (ředitelů) jednotlivých vězeňských zařízení. (...)“ Humanizací se rozumí přístup k vězňům jako osobám s lidskou důstojností, dále pak vytvoření vhodných materiálních podmínek a samozřejmostí je garance základních lidských práv a svobod.⁹

⁶ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 36.

⁷ Tamtéž, s. 37.

⁸ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 93.

⁹ Tamtéž, s. 93.

Tyto principy vznikly ve snaze opustit režim, ve kterém se naše země nacházela, a ukázat tak, že nastoupila na proces demokratizace a respektování lidských práv osob, a to i v případě, kdy jsou ve výkonu vazby či ve výkonu trestu odnětí svobody.¹⁰

Ve stejném duchu hovoří Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Vztah společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám ukazuje i způsob, jak společnost zachází s pachateli trestné činnosti. V tomto případě musí být i vězeňský systém chápán jako odraz demokratických hodnot společnosti.¹¹

Výše uvedené se daří na poli českého vězeňství realizovat, bohužel ne v tak dostatečné míře, jak se předpokládalo. Příčinou není pouze nedostatek finančních prostředků, které jsou pro modernizaci zapotřebí, ale také potřeba ve změně myšlení těch, kteří mají se samotnou modernizací co do činění.¹²

Na tento problém taktéž upozorňují autoři v již zmíněné koncepci. V mezinárodním měřítku totiž dochází k neustálému vývoji, v českém vězeňství dochází spíše ke stabilizaci. „Penologické koncepty kolísají mezi tendencemi dekriminalizace a depenalizace na jedné straně a důrazem na prosazování práva a pořádku na straně druhé. Kolísají při řešení zásadního dilematu "zacházení versus odplata". Jsou nejednotné v názoru, do jaké míry může akcent na bezpečnost ve věznicích limitovat požadavky na další liberalizaci a humanizaci. Mění se i situace ekonomická a mění se i kontexty mezinárodně politické."¹³

I přes určitá úskalí uvádí koncepce některé ze svých strategických záměrů do praxe a řadu z nich nadále připravuje. Taktéž si uvědomuje prognózy vývoje kriminality a realizované či plánované změny v oblasti trestního práva. V neposlední řadě apeluje na všechny osoby účastnící se problematiky vězeňství s cílem jejich osobní angažovanosti nejen na tvorbě samotné koncepce, ale také na poli, kde se může uvést do praxe.¹⁴

Tak jako vše, má tedy i proces humanizace vězeňství svůj rub i líc. Pro přiblížení bych ráda uvedla dva trochu odlišné pohledy na to, jak příchod demokracie ovlivnil způsoby práce s pachateli trestných činů. Tyto názory byly uveřejněny v krátké anketě časopisu Sociální práce.

¹⁰ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 37.

¹¹ Srov. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 6.

¹² Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 37.

¹³ *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 6.

¹⁴ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 38.

Jeden z pozitivních pohledů uvádí Eva Bidermanová, výzkumná pracovnice Institutu pro kriminologii. Dle jejích slov byla resocializace do roku 1989 zaměřována spíše na kvantitu, tedy na masovost, nežli na kvalitu, tedy s důrazem na individualitu odsouzeného. Vězeňská služba se však s příchodem demokracie snaží nabízet programy odsouzeným, které jsou zaměřené jak na jejich osobnost, tak i na jejich trestnou činnost. Cílem je ukázat mu způsoby, jak snížit jeho nebezpečnost pro společnost, nebo snížit na minimum možnost recidivy. Upozorňuje však na rozdíl v zaměstnávání vězňů před a po revoluci. Zaměstnanost vězňů před revolucí tvořila téměř sto procent, dnes je to bohužel maximálně šedesát procent.¹⁵

Trochu jiný náhled uvádí Slávka Karkošová, která je ředitelkou občanského sdružení zaměřeného na problematiku sexuálního zneužívání. Uvádí, že humanizace, kterou s sebou demokracie přinesla, je velmi kontroverzním tématem. Dle jejího názoru se zdá, že mají vězni větší práva nežli ti, kteří se o ně starají. Vězni si mohou na cokoli stěžovat a na jejich stížnosti se pak zaměřuje nadměrná pozornost. Podle Karkošové by se tedy mělo s lidskými právy nakládat tak, aby se v rukách vězňů nestala nástrojem jejich sobectví a bezohlednosti.¹⁶

Tyto dva pohledy jsem uvedla záměrně, abych ukázala, z jakých hledisek můžeme na práci s vězni nahlížet. Snahy o neustálé zlepšování v této problematice se však na poli českého vězeňství skutečně odehrávají. To potvrzuje i kladné hodnocení zahraničních expertů. Hlavním cílem dnešní evropské teorie i praxe humanizujícího se vězeňství je rozvinout smysl pro odpovědnost a podporu postojů a dovedností, které by tak mohly zvýšit šance na život po propuštění do společnosti řízené zákony, a také tolik důležitá reintegrace.¹⁷

Těmito moudrými slovy bych ráda uzavřela důležitý mezník českého vězeňství, který pro další vývoj v této oblasti znamenal velmi mnoho. V následující kapitole se tedy konečně dostávám k aktuálnímu stavu.

¹⁵ Srov. BIDERMANOVÁ, E. *Anketa. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 3 - 4.

¹⁶ Srov. KARKOŠOVÁ, S. *Anketa. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 4.

¹⁷ Srov. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 32 - 33.

1.1.2 Současná právní úprava a organizační struktura

Abych se mohla dále věnovat kapitole *Aktuální stav českého vězeňství*, je důležité si alespoň v základech říci, jak je to s právní úpravou a jak dnes vypadá systém a organizační uspořádání vězeňství v České republice.

Právní rámec českého vězeňství upravuje několik následujících zákonů a vyhlášek:

a) *Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky* (platný do 31. 12. 2014) – upravuje organizační členění vězeňské služby a stanovuje oprávnění a povinnosti příslušníků a občanských zaměstnanců Vězeňské služby České republiky.¹⁸

b) *Zákon č. 157/2013 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky* – tímto se mění zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky (je platný od 1. 9. 2013).

c) *Zákon č. 293/1993 Sb., o Výkonu vazby* – účelem tohoto zákona je upravit podmínky výkonu vazby v trestním řízení, stanovit práva a povinnosti osob ve vazbě, postavení příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby České republiky a dalších osob při zajišťování výkonu vazby a dále upravit dozor nad tímto výkonem.¹⁹

d) *Zákon č. 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody* – upravuje práva a povinnosti odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Jeho účelem je působit na odsouzené, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a dokázali po propuštění vést soběstačný život.²⁰

e) *Zákon č. 218/2003 Sb., o Soudnictví ve věcech mládeže* – upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.²¹

f) *Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník* – upravuje pojetí trestnosti činu.

¹⁸ Srov. Zákon 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky.

¹⁹ Srov. Zákon 293/1993 Sb., o Výkonu vazby, § 1.

²⁰ Srov. Zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, § 1.

²¹ Srov. Zákon 218/2003 Sb., o Soudnictví ve věcech mládeže, § 1.

g) *Vyhláška č. 109/1994 Sb., Řád výkonu vazby* – jedná se o vyhlášku Ministerstva spravedlnosti upravující řád výkonu vazby.

h) *Vyhláška č. 345/1999 Sb., Řád výkonu trestu odnětí svobody* – jedná se o vyhlášku Ministerstva spravedlnosti upravující řád výkonu trestu odnětí svobody.

Česká republika se mimo jiné řídí i dalšími důležitými mezinárodními dokumenty. Mezi ně patří *Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězňými*, která kromě základních lidských práv zahrnují požadavky týkající se např. registrace vězňů při příjmu do věznic, rozdělení vězňů dle pohlaví, věku, kriminální činnosti, požadavky na ubytování, stravování, možnost pohybu atd.²² Dalším důležitým dokumentem jsou *Evropská vězeňská pravidla*, která by měla být závazná pro každý členský stát Evropské unie a která obsahují soubor doporučení vydaných Výborem ministrů členských států Rady Evropy. Tato pravidla se zabývají základními principy, podmínkami pro výkon trestu, otázkou zdraví, otázkou pořádku, vedení věznice a personálu, inspekcí a kontrolou, přístupy k neodsouzeným vězňům a dále přístupy k vězňům odsouzeným.²³

K těmto dokumentům nesmím pochopitelně opomenout zmínit *Ústavu České republiky a Listinu základních práv a svobod*.

V neposlední řadě sem patří také vnitřní řád věznic, který má každá jednotlivá věznice a který schvaluje generální ředitelství Vězeňské služby České republiky. Tento řád však nemá podobu právní normy.

Organizace a řízení Vězeňské služby ČR je následující.

Vězeňská služba byla zřízena, jak jsem již uvedla v textu výše, v roce 1992, dle zákona č. 555/1992 Sb. Jejími hlavními úkoly je zajišťovat výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a dále ochranu, pořádek a bezpečnost při výkonu a správě soudnictví.²⁴ Vězeňská služba spadá do resortu Ministerstva spravedlnosti. Ministr spravedlnosti řídí Vězeňskou službu prostřednictvím zvoleného generálního ředitele, který ho zastupuje v otázkách týkajících se vězeňství.²⁵

²² Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 18.

²³ Srov. *Evropská vězeňská pravidla*, s. 5 - 34.

²⁴ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 95.

²⁵ Srov. NEDOROST, L. *Vězeňství a správa vězení v ČR*, s. 51.

Vězeňská služba má trojí členění. *Vězeňská stráž a justiční stráž*, ty mají postavení ozbrojeného sboru. Vězeňská stráž střeží osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody a střeží vazební věznice, věznice, věznice pro místní výkon trestu a zajišťuje stanovený pořádek a kázeň. Dále pak předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody. Justiční stráž dohlíží a zajišťuje pořádek a bezpečnost v rámci působení soudů, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Zajišťuje také bezpečnost výkonu pravomocí soudů a státních zastupitelství. Třetí článkem je *Správní služba*, ta rozhoduje ve správním řízení a řídí se všeobecně platnými právními předpisy. Také zabezpečuje organizační, ekonomickou, výchovnou a další odbornou činnost.²⁶

Mezi základní organizační jednotky patří generální ředitelství, vazební věznice a věznice, které zřizuje a ruší ministr spravedlnosti ČR, dále Institut vzdělávání Vězeňské služby České republiky, Střední odborné učiliště, odborné učiliště a učiliště.²⁷

Vězeňská zařízení patří v České republice pouze mezi státní instituce, na rozdíl od zahraničí, kde mohou být tato zařízení i soukromá. Vězeňská zařízení se dělí do tří typů. Prvním je *vazební věznice*, druhým *věznice* a třetím typem jsou tzv. *speciální vězeňská zařízení*, jako jsou např. vězeňské nemocnice.²⁸ Věznice slouží k výkonu trestu odnětí svobody, mohou mít ale taktéž oddělení pro výkon vazby. Ve vazebních věznicích se vykonává vazba, ale stejně tak mohou mít samostatná oddělení pro výkon trestu odnětí svobody.²⁹

Ve věznicích se v praxi provádí dvojí rozčlenění vězňů. Prvním je *vnější diferenciac*e, která je dána pohlavím, věkem, dále pak tím, zda se jedná o prvotrestání, či recidivu, a zařazením do typu věznice, které stanovuje soud. Druhým je *vnitřní diferenciac*e, ta se týká diferenciac e vězňů dle jejich typu osobnosti, chování, nebezpečnosti atd.³⁰ Vždy se tedy při příjmu do věznice oddělují ženy a muži. Dále se například dbá na rozdělení mladistvých a dospělých, odsouzených za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti, odsouzených s duševními poruchami, trvale pracovní nezařaditelných atd.³¹

²⁶ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 20.

²⁷ Srov. *České věznice*, s. 3. [online].

²⁸ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 96.

²⁹ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 46.

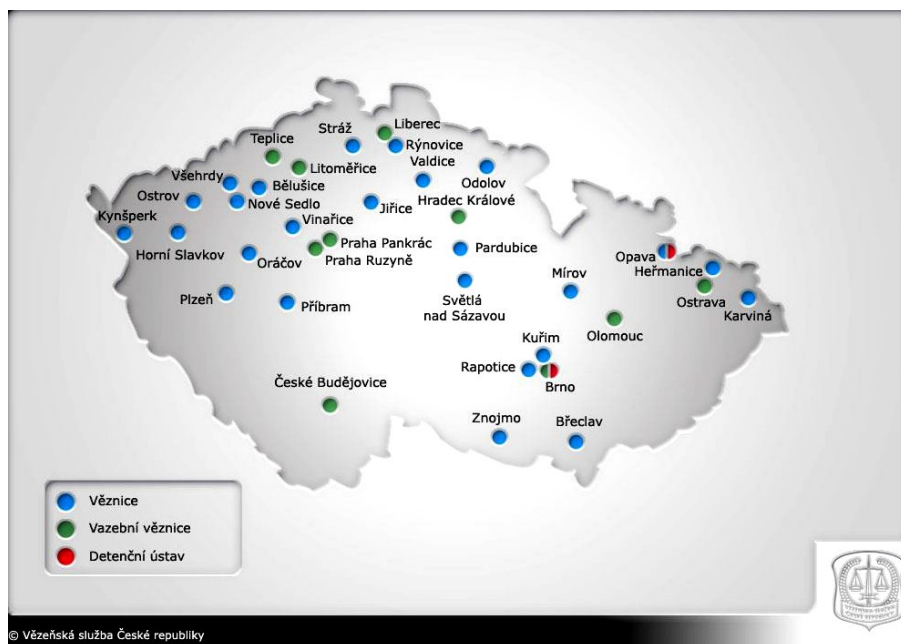
³⁰ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 28.

³¹ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 97.

Věznice se člení do čtyř typů, dělí se podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti. Prvním je věznice typu A – *s dohledem*, druhým typem je věznice typu B – *s dozorem*, třetím je věznice typu C – *s ostrahou* a čtvrtým typem je věznice typu D – *se zvýšenou ostrahou*. V České republice je 35 vězeňských zařízení, z toho 25 věznic a 10 vazebních věznic. Pokud není ohrožen účel výkonu trestu, mohou být v rámci jedné věznice zřízena oddělení různých typů. Od roku 2009 byla zřízena speciální instituce, která zajišťuje výkon zabezpečovací detence.³² *Detenční ústav* je zařízení, které má penitenciární i léčebnou funkci, spojuje tedy požadavky kladené na věznici a zároveň psychiatrickou léčebnu.³³ Detenční ústavy jsou v České republice dva.

Typy věznic se liší systémem dozoru nad pohybem vězňů a také stavebně technickým zabezpečením. Legislativně je speciálně upraven taktéž výkon trestu mladistvých, matek s dětmi a cizinců. Zvláštní ustanovení se týká i výkonu trestu některých specifických skupin, jako jsou například odsouzení na doživotí, trvale pracovní nezařaditelní atd.³⁴ Tomuto tématu se budu více věnovat v jedné z následujících kapitol.

Pro přesnější představu přikládám mapu, která znázorňuje rozmístění vězeňských zařízení v České republice.³⁵

³² Srov. *České věznice*, s. 3. [online].

³³ Srov. MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*, s. 22.

³⁴ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 37.

³⁵ *Vězeňská služba České republiky*, s. 2. [online].

Tuto kapitolu bych ráda uzavřela aktuálními daty, která ve svých pravidelných statistikách vydává Vězeňská služba České republiky.

K poslednímu lednu 2014 je v českých věznicích a vazebních věznicích celkem 16 894 vězňených osob. Z tohoto počtu je 2 238 obviněných, 14 620 odsouzených a 36 činí chovanci v detenčních zařízeních. Rozdíl v zastoupení mužů a žen je velmi výrazný, 15 913 odsouzených tvoří muži a 981 odsouzených tvoří ženy.³⁶

Věková kategorie, které se ve své práci věnuji, bohužel pravidelně uváděna ve statistikách není. Specializovaná oddělení pouze pro vězňené seniory v našich věznicích neexistují. Nicméně ve *Statistické ročence z roku 2012* je uvedeno, že ve věkové kategorii 60 - 70 let je 395 odsouzených a ve věkové kategorii nad 70 let je odsouzených 31.³⁷ Tomuto tématu se však budu více věnovat v pozdějším textu

1.1.3 Penitenciární principy

Význam slova penitenciární je na poli české terminologie trochu komplikovaný. Jak uvádí Kýr, „*penitenciaristika* neboli *penitenciární věda* je naukou o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek a zejména použitých metod, forem a prostředků nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií nápravy odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství, především z penitenciární psychologie, pedagogiky, sociologie a práva.“³⁸

Slovo penitenciární pochází s latinského slova, které znamenalo lítost, změnu myšlení nebo nápravu. Trochu jednodušeji řečeno se tedy tento pojem používá v souvislostech, kdy vězení považujeme nejen za represii, ale také za nápravu, či převýchovu.³⁹

Dá se říci, že můžeme v této souvislosti hovořit o jakémsi procesu uvědomění a následné nápravy, k tomu je však potřeba odborného vedení. Ve své práci se věnuji

³⁶ Srov. *Informace o stavu a složení vězeňské populace za měsíc leden 2014*, s. 1. [online].

³⁷ Srov. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2012*, s. 81. [online].

³⁸ JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 5.

³⁹ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 61.

tématu psychosociální práce s vězni, proto bych zde ráda ve stručnosti uvedla zejména úkol psychologa a sociálního pracovníka. Podrobněji se k tomuto tématu ještě vrátím.

Z pohledu autora penologické literatury a psychologa Jaroslava Hály, který má v této oblasti mnohaleté zkušenosti, by mělo dojít k následným krokům. První, s čím je potřeba vězněnému pomoci, je *probudit jeho svědomí*, aby si mohl plně uvědomit nehumánnost a protiprávnost svého jednání, za které byl odsouzen. Dalším krokem je *motivace k upřímnému přijetí a vyznání viny*. Po těchto krocích následuje *pokání*, které by mělo na jedné straně směřovat k narovnání mezi pachatelem a obětí, na druhé straně k postupnému znovuzачlenění do běžné společnosti.⁴⁰ Tyto úkoly stojí především na práci psychologa, jak je zřejmé z textu výše. Nicméně celý vězeňský personál by měl svým vedením a chováním přispívat právě k takovýmto krokům, ke kterým by mělo u člověka ve výkonu trestu odnětí svobody postupně dojít. Nesmím zde zároveň opomenout roli duchovního, jehož práce se v tomto směru s prací psychologa může velmi dobře doplňovat.

V oblasti penitenciární sociální práce je náplní práce sociálního pracovníka zaměření především na plynulý přechod odsouzeného do řádného občanského života. Vzhledem k tomu, že je sociální pracovník v kontaktu s odsouzeným po celou dobu průběhu výkonu trestu, má řadu úkolů. Podílí se na koncepci zacházení s odsouzenými, jeho výstupem je sociální posouzení, spolupracuje s řadou dalších odborníků, provádí výchovnou a poradenskou činnost a podílí se na řešení sociálních problémů. Jeho sociálně právní poradenská činnost se odehrává nejen na poli individuálního přístupu, ale také na poli přístupu skupinového. Sociální pracovník musí být schopen mít určitý nadhled při práci s odsouzeným, ale zároveň musí být schopen přijímat odsouzeného bez jakýchkoliv předsudků.⁴¹

V této souvislosti bych ráda uvedla *Základní principy*, kterými se řídí Vězeňská služba České republiky, jež má v jednání s vězněnými osobami taktéž nezastupitelnou roli. Tyto principy vycházejí z Listiny základních práv a svobod a z Doporučení Rady Evropy.

⁴⁰ Srov. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 8 - 9.

⁴¹ Srov. DUNDROVÁ, M., KUJEVSKÁ, L. *Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu*. In *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 13 - 14.

„a) Se všemi osobami, jež jsou omezeny na svobodě, musí být zacházeno s ohledem na jejich lidská práva a lidskou důstojnost,

b) důstojný a humánní výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby lze realizovat pouze ve věznicích, které zajišťují bezpečnost a bezpečí celé společnosti, stejně jako vězňům a vězeňskému personálu,

c) omezení osob vykonávajících trest nebo umístěných ve výkonu vazby mají být uplatňována jen v rozsahu nezbytně nutném k dosažení účelu trestu odnětí svobody a účelu výkonu vazby,

d) život ve věznici má být v co nejvyšší míře blízký pozitivním aspektům života ve společnosti

e) rizika představována jednotlivými vězni mají být posuzována přísně individuálně a pouze podle toho má být s nimi jednáno,

f) výkon trestu odnětí svobody má být plánován individuálně s důrazem na vytváření nejlepších možných podmínek pro reintegraci po propuštění.“⁴²

Na odsouzeného během výkonu trestu však působí i jiní odborníci, kteří jsou z prostředí mimo věznici. Mezi ně patří různé církve a náboženské společnosti, nevládní organizace, pracovníci probační a mediační služby a samozřejmě sociální kurátoři.⁴³

Oblast práce s odsouzenými v České republice se bohužel potýká s obrovským nedostatkem odborného personálu. Na jednoho vychovatele by optimálně mělo připadat 20 odsouzených, ve skutečnosti je jich však až 80.⁴⁴ Výše popsané spíše hovoří o ideálním stavu.

Jak jsem se již zmínila v úvodu této kapitoly, penitenciariстика je vědou, o které můžeme říci, že je vědou multidisciplinární. Do její praxe vstupují i další společenské vědy, které se zabývají chováním a psychikou člověka. Vědy, které se zapojují do řešení penitenciární praxe, mohou být označovány jako *penitenciární disciplíny*.⁴⁵

Mezi tyto disciplíny patří především penitenciární pedagogika, penitenciární psychologie, penitenciární právo, penitenciární psychiatrie a penitenciární sociologie.

⁴² *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 8 - 9.

⁴³ Srov. ZADRAŽILOVÁ, P. *Plní výkon trestu odnětí svobody již "pouze" funkci ochrany společnosti? In Sociální práce/Sociální práce*, s. 51.

⁴⁴ Tamtéž, s. 51.

⁴⁵ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 12.

Penitenciární nauka tak syntetizuje poznatky jednotlivých penitenciárních disciplín a představuje nauku o všech aspektech výkonu trestu.⁴⁶

Penitenciární pedagogika je speciální pedagogická disciplína, jejímž předmětem je výchova a vzdělávání jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody. Jejím cílem je příprava na civilní občanský život po propuštění. Působení penitenciární pedagogiky je určeno na všechny věkové kategorie odsouzených, s přihlédnutím k věku a pohlaví jedince, k jeho fyzickým a duševním vlastnostem, dynamičnosti osobnosti, stupni penitenciárního narušení a celkové osobnosti jedince.⁴⁷

Penitenciární psychologie se věnuje třem základním okruhům. Prvním je psychologie vězně, druhým psychologie vězeňského personálu a třetím okruhem je psychologie vězeňství, která je nejmladším odvětvím.

Penitenciární právo zahrnuje veškeré právní a vnitřní normy, které upravují výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody.⁴⁸

Penitenciární psychiatrie se zaměřuje na diagnostikování a poskytování léčebné a terapeutické péče odsouzeným s odchylkami od psychické normy. Jedná se o aplikovaný speciální obor psychiatrie. Týká se těch osob, které mají například neurózy, psychické poruchy způsobené zneužíváním návykových látek, výrazné poruchy osobnosti atd.

Penitenciární sociologie je specializovaný obor sociologie, zkoumající sociální vazby, strukturu, její fungování a účinnost v penitenciárním procesu. Své působení směřuje jak k odsouzeným, tak k vězeňským pracovníkům.⁴⁹

O těchto disciplínách jsem se zmínila z toho důvodu, abych nastínila, jak široké pole působení penitenciaristika má. Penitenciární principy by se tedy měly odvíjet od jednotlivých oborů, které se tématu vězeňství věnují.

K tématu mé diplomové práce má nejbližší penitenciární pedagogika. S tou úzce souvisí *penitenciární výchovné působení*. Specifika tohoto působení jsou v tom, že probíhá ve výkonu trestu, logicky zde tedy převládá donucování nad přesvědčováním. Jeho cílem je dosažení změny chování a postojů odsouzeného tak, aby se dokázal

⁴⁶ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 62.

⁴⁷ Srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 64.

⁴⁸ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 64.

⁴⁹ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 14.

zařadit do běžné společnosti, kde by nepáchal další trestnou činnost. Součástí tohoto působení je *nápravně výchovná činnost*, která si klade různé cíle. Těm slouží prostá výchova, převýchova, náprava, readjustace, resocializace a reintegrace.⁵⁰ *Nápravou* se v oblasti penitenciaristiky rozumí odstranění dílčích nedostatků v chování a jednání či celkové socializaci.⁵¹ *Readjustace* je v podstatě užší vyjádření resocializace či readaptace. *Resocializace* vede k opětovnému zařazení do společnosti a *reintegrace* je snaha znovu zařadit propuštěného do jeho původní skupiny.⁵²

V rámci tématu psychosociální práce s vězňými bych ráda zmínila samostatné odvětví, které se nazývá *penitenciární psychohygiena*. „Penitenciární psychohygiena je integrující se soubor dobře podložených pravidel, rad a doporučení zaměřených na uchování, případně zlepšení psychického zdraví vězňů, jako je například problém hluku, vlhkosti, stravování apod.“⁵³ Na penitenciární psychohygieně se podílí celá řada odborníků, nezastupitelnou roli mají zejména psychologové. Její obsah můžeme rozdělit na pět základních oblastí.⁵⁴

První je *optimalizace vězeňského prostředí*, která se týká podmínek vězeňského prostředí. Patří sem otázky týkající se životního prostředí vězňů, jako je například problém hluku, vlhkosti, stravování apod.

Druhou oblastí jsou *vztahy mezi vězni*. Zde hraje důležitou roli propojení několika vědních disciplín, které se věnují penitenciaristice.

Třetí oblastí je *zacházení s vězni*. Tato oblast se věnuje nejzávažnějšímu stresujícímu faktoru, kterým je nezaměstnanost vězňů. Patří sem nejen otázka smysluplnosti práce, ale také vzdělávání, překonávání analfabetismu a začleňování do různých aktivit.

Čtvrtou oblastí je *práce s rodinami vězňů*. Uvznění člena rodiny zasahuje do rodinného života radikálním způsobem. Práce s rodinou by tak měla předcházet či napravit negativní situace, které mohou s uvězněním blízkého nastat.

Poslední oblastí je *péče o vězeňský personál*. Udržet si duševní svěžest a rovnováhu při práci s vězni je velkou a neodmyslitelnou součástí mentálně hygienických snah penitenciární medicíny, psychologie a dalších souvisejících disciplín.

⁵⁰ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 66 - 67.

⁵¹ Tamtéž, s. 55.

⁵² Tamtéž, s. 90 - 94.

⁵³ HÁLA, J. *Penologie - rozšířený syllabus přednášek*, s. 12.

⁵⁴ Srov. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 35 - 37.

Díky rozsáhlé spolupráci s několika vědními disciplínami jsou principy v penitenciární oblasti velmi různorodé. Jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly, slovo penitenciární je jednoduše řečeno vězeňství se týkající. Závěrem bych tedy ráda uvedla principy, na kterých je vězeňství založeno a které uvádí Foucault ve své knize *Dohlížet a trestat*:

1. *Princip korekce*, který má za cíl transformaci v chování jedince. Díky trestu odnětí svobody by tak mělo dojít k polepšení odsouzeného a jeho opětovnému zařazení do společnosti.

2. *Princip klasifikace* znamená rozdělení vězňů dle trestní závažnosti jejich činů, rozdělení dle věku, dispozic a techniky nápravy.

3. *Princip modulace trestů* souvisí s modifikací podle individuality vězňů, podle dosažených výsledků a jejich zlepšení, či zhoršení.

4. *Princip práce jako povinnosti a jako práva* znamená, že práce musí být pro odsouzeného jednou z podstatných součástí transformace a postupné socializace. Práce poskytuje prostředky obživy nejen samotnému vězni, ale také jeho rodině.

5. *Princip vězeňské výchovy*, která je nezbytností práce s vězňůmi. Výchova by měla směřovat k obrácení vězňů, k jeho vzdělávání a v neposlední řadě k jeho zlepšování.

6. *Princip kontroly a techniky věznění* hovoří o režimu ve vězení, který musí být kontrolovaný a musí být veden kvalifikovanou osobou. Tento princip odpovídá spolupráci odborníků.

7. *Princip doplňkových institucí* znamená, že by měl být uvězněnému poskytnut nejen ochranný dohled při odchodu z vězení, ale také pomoc a podpora, která by měla usnadnit opětovné začlenění do společnosti.⁵⁵

Tyto principy vlastně shrnují vše, co již bylo řečeno v předcházejícím textu. Na penitenciaristiku můžeme pohlížet z mnoha různých úhlů, které mají své vlastní termíny. Hlavní myšlenky a postupy se však v základech spojují.

Pro tuto vědu je tedy důležitý požadavek interdisciplinarity. Tu je nutné zachovat při vynakládané snaze o korekci kriminálního chování pachatelů.⁵⁶

⁵⁵ Srov. FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat - Kniha o zrodu vězení*, s. 372 - 374.

1.1.4 Funkce trestu odnětí svobody

O právní úpravě a zacházení s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody jsem hovořila již v předchozím textu. Abych se mohla věnovat funkci trestu odnětí svobody, musím také definovat samotný pojem trestu a jeho účel.

Nejprve bych však ráda vysvětlila pojem *kriminální chování*, jehož důsledkem je pak konkrétní trest. Do kategorie tohoto chování spadají takové aktivity, které porušují právní normy, nejedná se tedy o pouhé přestupky proti nepsaným pravidlům společenského soužití, ale jedná se o závažné činy, které jsou vymezeny trestním zákoníkem.⁵⁷ „Kriminální chování je hodnoceno jako nepřijatelné, protože vede k újmě nebo strádání lidí, kteří se stali jeho obětí, a je přesně stanoveným způsobem sankcionováno.“⁵⁸

Pojem trestu je definován jako opatření státního donucení, které je ukládané povolánými soudy v trestním řízení. Tímto opatřením dochází k určité újmě za spáchaný trestní čin jeho pachatelem a zároveň se vyslovuje společenské odsouzení trestného činu a jeho pachatele.⁵⁹ Trest však lze hodnotit i jiným způsobem, z pohledu psychologického, kde může být charakterizován jako újma, nebo bolest záměrně způsobená provinilci. Právě bolest je charakteristickým znakem trestu, bolest totiž doprovází ztrátu svobody, o kterou uvězněný člověk přichází. Jak uvádí Hála, bolest vězení může být ale zároveň šancí pro obrácení.⁶⁰

V zákoně je definován *účel výkonu trestu* následovně: „Účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti.“⁶¹

⁵⁶ Srov. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 9.

⁵⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 805.

⁵⁸ Tamtéž, s. 805.

⁵⁹ Srov. NOVOTNÝ, O. et al. *Trestní právo hmotné - I. obecná část*, s. 197.

⁶⁰ Srov. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 8.

⁶¹ Zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, § 1.

O účinnosti trestu hovoří autoři v Konceptci rozvoje českého vězeňství do roku 2015 jako o poměru minimální intenzity sankce k maximálnímu naplnění její funkce. Dále upozorňují na problematiku vnímání trestu. „Trest zůstává trestem jen tehdy, obsahuje-li sankci, avšak jde také o požadavek zamezit prizonizaci a naplnit funkci trestu. U laické veřejnosti převládá názor, že trest by měl mít především represivní charakter. Proto filosofie trestu musí být předmětem diskuzí v souvislosti s vývojem a vzdělaností společnosti. Pouze odplatou nelze účinně chránit společnost před nebezpečným chováním, a to z jednoduchého důvodu; každý trest odnětí svobody má svůj konec.“⁶²

Prizonizace, na kterou koncepce upozorňuje, je velkým nebezpečím, ke kterému dochází zejména při opakovaném či dlouhodobém výkonu trestu odnětí svobody. *Prizonizace*, neboli vězení domovem, znamená adaptaci na podmínky života ve vězení. Tento jev však vysoce snižuje pravděpodobnost, že se jedinec opět integruje do běžné společnosti.⁶³

Není snadné hodnotit efektivitu trestu. Trestní jednání se dle odborníků často primárně rozvíjí v obtížně dostupných a interiorizovaných modelech z raného dětství a mládí. Úkolem penitenciárních věd by tedy mělo být nalezení vhodných způsobů, které by vedly ke změně těchto zavedených vzorců.⁶⁴ Příčinou trestního jednání mohou být i jiné důvody, jak na základě svých mnohaletých zkušeností v práci s vězni uvádí Jaroslav Hála. Trestná činnost dle něj často pramení z existenciální frustrace, která je zapříčiněna tím, že člověk nedokáže z nějakých důvodů najít kladné hodnotové životní zakotvení. Jeho způsoby chování pak tedy pramení z patologicky alternativních pokusů o vyrovnání se s touto frustrací.⁶⁵

Z těchto poznatků se tedy opět potvrzuje nutnost spolupráce odborných vědních disciplín, které napomáhají uvězněnému začlenit se zpět do společnosti.

Funkce trestu odnětí svobody má v penologické literatuře poměrně roztříštěný náhled.⁶⁶ V následujícím textu se tedy zaměřím na některá vybraná pojetí, která uvádějí různí autoři.

⁶² *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 8.

⁶³ Srov. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie - Negativní jevy ve vězení*, 10.

⁶⁴ Srov. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 54.

⁶⁵ Srov. HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*, s. 10.

⁶⁶ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 40.

Náhled na funkce trestu odnětí svobody, které uvádí Libor Nedorost, vychází ze třech rovin, dělení je následující.

1. *Ochranná funkce trestu odnětí svobody* – hovoří se o ní v souvislosti s ochranou společnosti před pachateli trestných činů, Nedorost uvádí, že ochrana společnosti je vlastně základní funkcí trestu.

2. *Individuálně preventivní funkce trestu odnětí svobody* – zde se jedná o znemožnění pokračování a dalšího páchaní trestné činnosti odsouzeného, jde zde především o výchovné působení na odsouzené osoby, kterým je zabráněno dopouštět se dále trestné činnosti, ať už z nedostatku příležitosti, nebo z obavy před další trestem.

3. *Generálně preventivní funkce* – ta se týká celé společnosti, jejím posláním je obecně působit na občany, aby se vyvarovali trestných činů a aby si byli vědomi neodvratnosti trestu.⁶⁷

Mařádek hovoří o *Filosofii trestu*, která si klade otázky, co potrestáním sledujeme a zdali se plní sledované cíle. Autor rozděluje sedm funkcí trestu.

1. *Funkce msty, odplaty* – jedná se o jednu z nejstarších funkcí trestu odnětí svobody, není tedy součástí moderní penologie.

2. *Funkce represivní* – zde Mařádek upozorňuje na to, že pokud by měl trest pouze funkci represivní, nebyl by efektivní, často by se jednalo dokonce o kontraproduktivitu.

3. *Funkce vyrovnávací* – zde můžeme použít i termín úměrnost trestu, který vyjadřuje rovnováhu trestu se spáchaným trestným činem, nebo termín funkce újmy, který znamená, že se v souvislosti s trestem musí jednat o újmu, jinak by trest ztratil smysl. V této funkci se jedná o osu oběť - pachatel.

4. *Funkce preventivní* – nebo také odstrašující, se generálně týká všech občanů a individuálně pachatelů trestných činů.

5. *Funkce solidarizace* – jedná se o sociální funkci trestu v určité komunitě, kdy potrestání provinilce může obnovit solidaritu komunity, kterou svým jednáním oslabil.

6. *Funkce izolace* – tato funkce se týká zejména zvláště nebezpečných zločinců, kteří musí být izolováni od ostatní společnosti, aby jí nemohli dále škodit, patří sem například doživotní trest odnětí svobody.

⁶⁷ Srov. NEDOROST, L. *Vězeňství a správa vězeňství v ČR*, s. 23 - 24.

7. *Výchovná funkce trestu* – může být taktéž nazývána jako *funkce penitenciární, resocializační, regulativní* či *funkcionální*. Jejím cílem je pozitivní změna vězněného, tato funkce patří mezi základní funkce v moderní penologii,⁶⁸ proto bych se u této funkce ráda na chvíli pozastavila a řekla o ní něco více.

Výchovná funkce trestu odnětí svobody spadá do oblasti penitenciární pedagogiky, o které jsem již psala v předchozí kapitole. Aby měl však trest odnětí svobody výchovný účinek, je potřeba dodržovat určitý systém aktivit, podmínek a zásad, které musí být uplatněny.⁶⁹ Proto bych ráda v této souvislosti zmínila důležitý pojem v penologii, o kterém lze říci, že v dnešní době vystřídal pojem resocializace, a to pojem zacházení.

Zacházení obsahuje souhrn aktivit, které uskutečňuje specializovaný pracovník, který je s pachateli v každodenním kontaktu, pomáhá jim řešit problémy, doprovází odsouzené, pečuje o ně a ovlivňuje jejich chování směrem k prosociální orientaci.⁷⁰ Přesně definováno, jedná se o: „Soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytnout mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti.“⁷¹

Zacházení je právě tím důležitým pojmem, který by měl být součástí psychosociální práce s vězněnými osobami. K tomuto se však ještě dostanu později.

Nyní se dostávám k poslednímu vybranému dělení funkce trestu odnětí svobody, které je zároveň nejpoužívanější. Ve své knize ho uvádí Jaroslav Hála.⁷²

1) *Vyrovňovací funkce trestu odnětí svobody* – jejím cílem je vyrovnat se s realitou trestného činu. Tato funkce má dva aspekty.

a) *Vyrovnání se oběti s trestným činem* – oběti trestného činu mají možnost díky újmě způsobené pachateli trestného činu, případně náhradou škody, eliminovat, nebo alespoň trochu kompenzovat své negativní emoce. Zde je velmi osvědčené používání metody mediace, kdy dochází mezi pachatelem a obětí k

⁶⁸ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 38 - 39.

⁶⁹ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 143.

⁷⁰ Srov. Tamtéž, s. 143.

⁷¹ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 44.

⁷² Srov. Tamtéž, s. 40 - 44.

narovnání. Tato metoda spočívá ve vzájemném dialogu a je nutné ji realizovat za přítomnosti tzv. mediátora, neboli zprostředkovatele.

b) *Vyrovnání se pachatele s trestným činem* – zde se jedná především o fázi zpytování svědomí a následnou fázi přijetí viny. Ve svých přednáškách Hála hovoří ještě o třetí fázi, kterou je pokání. Zde uvádí jednoduchý algoritmus, který považuje za cíl penologického snažení.

SVĚDOMÍ → VINA → POKÁNÍ = NAROVNÁNÍ + REINTEGRACE⁷³

2) *Regulativní funkce trestu odnětí svobody* – cílem je chránit společnost před zločinem. Tato funkce má tři způsoby naplňování.

a) *Izolace* – pachatel trestné činnosti je díky výkonu trestu odnětí svobody izolován od společnosti a je mu tak znemožněno v této činnosti pokračovat.

b) *Odstrašování* – předpokládá, že poslušnost zločin následuje trest odradí potencionální pachatele od toho, aby v budoucnu opakovali své trestné jednání. Zde však Hála upozorňuje na možnost, že pachatel může trpět disociální poruchou osobnosti, která je mimo jiné charakterizována výrazným nezájmem o následky nezodpovědného a bezohledného jednání.

c) *Úsilí o změny chování, eventuálně osobnosti provinilce* – tímto způsobem naplňování se rozumí pojem zacházení, o kterém jsem se již zmiňovala v textu výše.

Dělení funkcí trestu odnětí svobody je tedy různorodé, v podstatných bodech se však shoduje. Všechna tato dělení lze považovat za žádoucí důsledky trestu. Trest však může mít i důsledky nežádoucí. Abych se tedy nepohybovala jen na pozitivní rovině funkce trestu odnětí svobody, ráda bych uvedla negativní, neboli *nežádoucí důsledky trestu*.

1) *Postižení širšího sociálního okolí postiženého* – po odsouzeném zůstává na svobodě mnoho blízkých osob, kterých se jeho trest dotýká neméně bolestně. Zde by měla hrát velmi důležitou roli sociální práce a psychologická péče.

2) *Finanční náročnost výkonu trestu* – náklady na vězení se pohybují ve velmi vysokých číslech. Jedná se nejen o běžný provoz věznic, ale také o personální obsazení

⁷³ HÁLA, J. *Penologie - rozšířený sylabus přednášek*, s. 3. [online].

a veškerá bezpečnostní opatření. V neposlední řadě jsou to i prostředky pro propuštěné osoby.

3) *Další poškození osobnosti výkonem trestu* – zde se jedná o výše zmiňovanou prizonizaci, při které dochází k nežádoucímu zhoršení osobnostních kvalit trestaného.

4) *Celospolečenské negativní důsledky* – k osobám, jejichž profese spadá do oblasti vězeňství, má společnost velmi rozporuplný vztah. Faktem totiž je, že jsou takoví pracovníci často profesionálně deformováni.⁷⁴

Abych přidala trochu na aktuálnosti tohoto tématu, uvádím jednu z problematických částí funkčnosti trestu odnětí svobody, jak ji vidí již zmiňovaná odbornice na kriminologii a sociální prevenci Eva Biedermannová. Hovoří o tom, že základní funkcí je skutečně ochrana společnosti. Trest by však měl obsahovat nejen prvek trestní represe, ale i prevence. Ve věznicích je však aplikována zejména terciární prevence. Jedná se o programy, které jsou zaměřeny na specifickou trestnou činnost, jako je závislostní nebo násilné chování. Autorka však hovoří o tom, že je pouhou iluzí myslet si, že hrozící trest odradí případné pachatele. Kde totiž nefunguje primární a sekundární prevence, nemůže ji dohnat prevence terciární.⁷⁵ Prevence je tedy velice důležitým prvkem, který by měl být součástí všech podmínek pro splnění funkčnosti trestu odnětí svobody.

Tuto kapitolu bych ráda uzavřela moudrým citátem, který v 18. století zpodobil káznici pro mladistvé sv. Michala v Římě: „Trestati nepoctivé je málo, jestliže je výchovou neučíme být poctivými.“⁷⁶

1.1.5 Specializovaná oddělení

Počátkem 90. let došlo díky reformě vězeňství ke zřízení specializovaných oddělení. Tento koncept zacházení s vězňnými osobami se specifickými potřebami

⁷⁴ Srov. NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*, s. 17 - 18.

⁷⁵ Srov. BIDERMANOVÁ, E. *Anketa*. In *Sociální práce/Sociální práca*, s. 3.

⁷⁶ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 143.

vyšel z důkladné diagnostiky, díky níž vznikly individuálně zpracované programy zacházení.⁷⁷

V současné době jsou Vězeňskou službou České republiky zřizovány čtyři typy specializovaných oddělení. Jedná se o oddělení *ochranné léčby*, které se týká protialkoholního, protitoxikomanického, sexuologického, psychiatrického léčení a dále léčby patologického hráčství. Druhým typem je oddělení pro vězněné s *duševními poruchami a poruchami chování*, kam spadají i osoby s mentální retardací a osoby s poruchou osobnosti, způsobenou užíváním návykových a psychotropních látek. Třetí typ je oddělení pro *matky s nezletilými dětmi*, zpravidla do tří let věku dítěte. Posledním typem je oddělení pro *trvale pracovní nezařaditelné*, o kterém se více zmíním v následující kapitole, neboť do této skupiny patří právě senioři. Speciální programy zacházení s těmito skupinami se odvíjejí od toho, o jaké konkrétní skupiny se jedná a do jaké věznice jsou odsouzení zařazeni, musí se zde brát ohled na přítomnost erudovaných zaměstnanců. Tyto programy snesou nejpřísnější měřítko, odborníci se shodují v tom, že je pro tyto specifické skupiny vězňů velice důležitá návazná péče po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.⁷⁸

Při práci s těmito specifickými skupinami je kladen velký důraz na neustálé a rozšiřující vzdělávání pracovníků, kteří s nimi přicházejí do styku. Jedná se zejména o speciální pedagogy, vychovatele, terapeuty, sociální pracovníky a v neposlední řadě o psychology, psychiatry a lékaře. Je zde tedy nutný požadavek týmové spolupráce.

Nyní se tedy dostávám ke konkrétním specializovaným oddělením.

1) Oddělení ochranné léčby

Ochranná léčba je opatřením, které je soudně nařizované. Toto opatření je možné aplikovat v případě osob, které se dopustily trestného činu a jsou považovány za částečně nebo vůbec neodpovědné za tyto činy, a to z toho důvodu, že měly vážně narušené své duševní funkce. Tyto osoby jsou sice trestně odpovědné, ale při tomto jednání zákonodárce může uložit trest, který dosáhne efektivnějšího účelu. Ochranné

⁷⁷ Srov. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 16.

⁷⁸ Srov. MONTGOMERYOVÁ, E. *Specializovaná oddělení jsou výkladní skříní českého vězeňství*. In *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 5, s. 8. [online].

lčení tedy může v budoucnosti u konkrétního jedince předejít dalšímu páchání trestné činnosti.⁷⁹

Ochranné léčení obsahuje komplexní léčebný systém, tedy farmakologickou, psychoterapeutickou i resocializační péči. Odsouzený může tento způsob trestu odnětí svobody odmítnout. Pokud tak ale učiní, je mu soudně nařízeno ochranné léčení pro ukončení trestu.⁸⁰

Sexuologická léčba vychází ze standardů léčebné péče ve specializovaných sexuologických pavilonech civilních psychiatrických léčeben, ale je realizován ve vězeňských podmínkách. Odsouzený vykonává trest odnětí svobody a zároveň u něj dochází k terapeutické léčbě. Podstatou léčení je terapeutické ovlivňování jedince, které se zaměřuje na změnu jeho postojů a způsobů jednání. Zahájení léčby může nastat na základě doporučení specialisty s atestací z psychiatrie a sexuologie. Léčba sexuálních deviací je z terapeutického hlediska jedna z nejnáročnějších, v této kategorii odsouzených nemá trest odnětí svobody přílišný vliv na snížení rizika možné recidivy.⁸¹ Takto specializované oddělení se nachází ve věznici Kuřim.

Protitoxikomanické, protialkoholní léčení a léčba patologického hráčství probíhá na stejných principech jako léčba předchozí, je pouze specifikována dle zaměření působení na odsouzeného. Důležitá je zde práce psychiatra, psychologa a psychoterapeuta. Tato oddělení se nachází například ve věznici ve Znojmě.

2) Oddělení pro osoby s duševní chorobou či poruchou chování, dále pak oddělení pro mentálně retardované

Do této skupiny patří zejména osobnosti psychopatické, osoby s mentální retardací a osoby, jejichž porucha chování je důsledkem závislostního chování.⁸²

U léčby osob s poruchou osobnosti a chování způsobenou užívání psychotropních látek je potřeba uplatňovat dlouhodobě standardizovaný terapeutický program, z něhož vychází plán činností, které musí být koncipovány tak, aby byly skupiny odsouzených zaměstnávány rovnoměrně a pravidelně se v činnostech střídaly. Důležitou formou práce s touto skupinou odsouzených je komunitní skupina. Skupinová terapie podněcuje

⁷⁹ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 158.

⁸⁰ Srov. Tamtéž, s. 160 - 161.

⁸¹ Srov. JIRKŮ, M, MACKŮ, R. *Sexuologická léčba během výkonu trestu*. In *České vězeňství*, 2008, roč. 16, č. 3, s. 15. [online].

⁸² Srov. *Vězeňská služba České republiky*, s. 29. [online].

maximálně otevřenou komunikaci, jejímž cílem je rozvíjení sebepoznání. Individuální terapie má však také nezastupitelnou roli. Důležitou roli zde tedy hraje zejména terapeut.⁸³ Toto oddělení najdeme například ve věznici v Horním Slavkově.

Oddělení určené pro výkon trestu mentálně retardovaných osob je místem působnosti zejména pro speciálního pedagoga a ergoterapeuta. Snahou je minimalizovat možnost jejich zneužívání a umožnit této skupině vězňů výkon trestu odnětí svobody v prostředí, které nebude dále zhoršovat jejich psychický stav. Na tomto oddělení je různorodý výběr volnočasových aktivit.⁸⁴ Toto oddělení se nachází například ve věznici v Heřmanicích.

3) Oddělení pro matky s nezletilými dětmi

Toto specializované oddělení najdeme ve věznici ve Světlé nad Sázavou. Cílem programu oddělení je zvládnutí péče o dítě a formování jeho osobnosti. Dalším cílem je zabránění odloučení matky od dítěte umístěním v jiném zařízení, dále stimulování postojů a dovedností, které pomohou odsouzeným matkám v návratu do společnosti, vytváření pevného vztahu vedoucího k rodičovské odpovědnosti a v neposlední řadě posilování a rozvíjení kladné citové vazby mezi matkou a dítětem.

Vzhledem ke specifičnosti tohoto oddělení musí odsouzené ženy splňovat určitá kritéria, která jsou následující: „žena před výkonem trestu odnětí svobody nebyla omezena v rodičovské odpovědnosti; trest odsouzené matce skončí zpravidla do dovršení 3 let věku dítěte; délka trestu matky je delší než 6 měsíců; žena o dítě před výkonem trestu řádně pečovala a po propuštění z výkonu trestu bude mít možnost se o dítě starat; zdravotní a psychický stav musí umožňovat ženě o dítě pečovat; kladné stanovisko dětského psychologa k umístění dítěte na specializované oddělení; prokazatelné finanční zajištění nákladů, které vzniknou při uspokojování potřeb dítěte v případě přijetí na oddělení; kladné stanovisko Orgánu sociálně - právní ochrany dětí.“⁸⁵

Co se týká věku dítěte, ten je stanoven na základě vyjádření dětských psychologů, kteří uvádí, že si tříleté děti neuvědomují okolní prostředí, ve kterém se nacházejí se

⁸³ Srov. VETEŠNÍKOVÁ, B. *Jak to chodí na specializovaném oddělení*. In *České vězeňství*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 7. [online].

⁸⁴ Srov. CHUMOVÁ, M. *Věznice Heřmanice včera a dnes*. In *České vězeňství*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 23. [online].

⁸⁵ *Vězeňská služba České republiky. Výkon trestu odsouzených matek s dětmi*. [online]

svou matkou. Ve výjimečných případech může být s matkou i dítě do dovršení pěti let věku, zde se však jedná o zachování sourozeneckých vazeb.⁸⁶

4) *Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné*

Do této kategorie spadají osoby, které jsou starší 65 let a které nepožádají o zařazení do práce, dále osoby uznané za invalidní a osoby, jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení.⁸⁷

Vzhledem k tomu, že do této kategorie spadají senioři, budu se tomuto oddělení věnovat podrobněji v následující kapitole.

V této kapitole je však ještě potřeba zmínit další specifické skupiny vězňů, které vyžadují specializované zacházení. Jedná se o následující dělení, které uvádí Jan Sochůrek. V jeho dělení vynechám již výše zmíněné skupiny.

Věznice pro mladistvé – jsou určeny pro výkon trestu odsouzení mladistvých, tedy těch, kteří se nacházejí v rozmezí věku 15 - 18 let. Výjimečně zde mohou být zařazeny i starší osoby, jedná se však o ty, kteří jsou krátce před dokončením trestu.

Věznice pro odsouzené za nedbalostní trestné činy – tito odsouzení jsou umístěni do věznic typu A. Trestný čin, který spáchali, spáchali neúmyslně, bez záměru ublížení.

Věznice pro ženy – ženy mohou být umístěny do všech typů věznic, avšak práce s nimi má, na rozdíl od mužů, určitá specifika.

Cizinci – jedná se o osoby, které mají odlišné kulturní i společenské návyky, problémem může být i jazyková bariéra, práce s nimi tedy rovněž vyžaduje specifické zacházení.

Vězni odsouzení na doživotí, k výjimečným nebo k dlouhodobým trestům – tito vězni vyžadují vysoce individuální a profesionální péči, neboť jsou z penologického hlediska velmi rozdílnou skupinou.

Vězni z prostředí organizovaného zločinu – tato skupina taktéž vyžaduje vysokou profesionalitu vězeňské služby a nepodceňování zásad bezpečnosti. Chování těchto vězňů je totiž velmi kultivované a profesionální, dokáží si tak získat důvěru okolí.

⁸⁶ Srov. HODNÁ, E. *Desetiletí oddělení pro matky s dětmi*. In *České vězeňství*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 18. [online].

⁸⁷ Srov. *Vězeňská služba České republiky*, s. 30. [online].

Multirecidivisté – jedná se o vězně, pro které se vězení stalo takzvaným druhým domovem. Tyto osoby jsou resistantní vůči jakémukoliv zacházení.⁸⁸

V závěru bych ráda zmínila aktuální čísla, která uvádí statistické hlášení Vězeňské služby České republiky. K poslednímu lednu 2014 je ve specializovaných odděleních výkonu trestu odnětí svobody umístěno 1 100 osob. Kapacita těchto zařízení je 1 490 osob.⁸⁹ Tato oddělení jsou tedy poměrně hojně využita.

1.1.5.1 Specializovaná oddělení pro odsouzené seniory

Specializovaná oddělení přímo pro odsouzené seniory v našem vězeňském systému nenajdeme. Odsouzení senioři jsou tak kategorizováni do *specializovaného oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné*. Domnívám se, že by toto rozdělení jistě stálo za diskuzi, neboť kategorizace osob zařazovaných do tohoto oddělení má velmi různorodé a specifické potřeby, které jednotlivě vyžadují specializovanou péči. Rozdílný přístup jistě potřebuje senior a rozdílný přístup vyžaduje i osoba s handicapem. Tato problematika by však byla na samostatné odborné téma, musím tedy vycházet z našeho zákonného uspořádání.

Naše legislativa stanovuje výkon trestu pro osoby trvale pracovní nezařaditelné v Zákoně o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. Ten definuje tuto skupinu odsouzených následovně:

„Odsouzeným trvale pracovní nezařaditelným je odsouzený,

a) který je starší 65 let, pokud sám nepožádá o zařazení do práce,

b) který byl uznán invalidním ve třetím stupni, ledaže sám požádá o zařazení do práce a jeho pracovní schopnost takového zařazení připouští, nebo,

c) jehož zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení.“⁹⁰

Tato specializovaná oddělení zřizuje generální ředitel Vězeňské služby, vězni jsou zde umístováni odděleně. Vzhledem k nutnosti speciálně poskytované péče je na

⁸⁸ Srov. SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*, s. 43 - 45.

⁸⁹ Srov. *Týdenní statistické hlášení - pátek 31. 1. 2014*, s. 3. [online].

⁹⁰ Zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, § 69.

základě rozhodnutí lékaře poskytována zdravotní a rehabilitační péče. Díky nárůstu věku odsouzených k trestu odnětí svobody a také díky častému zanedbávání péče o vlastní zdraví u některých skupin pachatelů trestné činnosti potřeba těchto oddělení přibývá. S těmito uvedenými jevy totiž souvisí recidiva a s ní spojené dlouhodobé tresty a taktéž vedení rizikového způsobu života, které poškozuje zdraví.⁹¹ Zde však musím podotknout, že problematika recidivy se týká zejména mladých lidí do 30 let věku. Podíl recidivistů nad 60 let věku je totiž zanedbatelný, jak uvádí jeden z odborných příspěvků ve veřejném senátním slyšení na téma Vězeňství. Na počet zhruba 16 tisíc odsouzených připadá jen 50 recidivujících osob starších 60 let.⁹²

Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné jsou zřizována za účelem diferencovaného zacházení s ohledem na věkové a zdravotní aspekty odsouzených, jak vyplývá z výše řečeného. Musí zde tedy být uplatňován vysoce individuální přístup s preferencí prvků psychoterapie. Z toho vychází, že programy zacházení s touto kategorií odsouzených musí být přizpůsobeny jejich zvláštnostem a osobním potřebám. Zaměřují se tedy především na oblast vzdělávací, terapeutickou a zájmovou.⁹³

Vzhledem k zaměření mé diplomové práce bych se ráda věnovala trochu podrobněji legislativě, směřované na tuto skupinu odsouzených. Skupina trvale pracovní nezařaditelných se v našem zákonodárství odlišuje od ostatních způsobem ukládání kázeňských trestů, které lze jinak ukládat jen v případě odsouzení mladistvých.

Zákon je stanovuje následovně:

- „a) důtka,*
- b) snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 2 kalendářních měsíců,*
- c) zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce,*
- d) propadnutí věci,*
- e) umístění do uzavřeného oddělení až na 14 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,*
- f) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 10 dnů,*
- g) umístění do samovazby až na 10 dnů,*

⁹¹ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 110.

⁹² Srov. *Vězeňství v České republice*, s. 64. [online].

⁹³ Srov. BĚLÍKOVÁ, P. *Kynšperk nad Ohří. In České vězeňství*, 2013, roč. 21, č. 4, s. 21. [online].

h) odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.⁹⁴

Další právní úpravou, která stanovuje zásady pro umístění trvale pracovní nezařaditelných, je vyhláška č. 345/1999 Sb.

„Při výkonu trestu trvale pracovní nezařaditelných se uplatňují následující zásady:

a) jsou-li ve specializovaném oddělení umístění odsouzení zařazení do různých základních typů věznice, musí být ubytováni odděleně podle základních typů věznice tak, aby méně narušení odsouzení vykonávali trest odděleně od více narušených,

b) do cel a ložnic se odsouzení umísťují s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu na základě doporučení ošetřujícího lékaře, přičemž nekuřáci musí být na vlastní žádost vždy ubytováni odděleně od kuřáků,

c) na návrh ošetřujícího lékaře nebo na vlastní žádost se souhlasem tohoto lékaře mohou vykonávat vhodnou pracovní terapii uvnitř věznice, výjimečně i mimo věznici,

d) проверка početního stavu se provádí přímo na celách a ložnicích,

e) podle rozhodnutí a pokynů lékaře se zajišťuje rehabilitační péče, pokud to podmínky ve věznici umožňují,

f) věznice nabízí odsouzeným účast na vhodných kulturně výchovných a zájmových aktivitách.⁹⁵

V současné chvíli jsou v České republice 4 věznice, kde se nachází oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné.

Jedná se o věznici Břeclav, kde je toto specializované oddělení součástí výkonu trestu odnětí svobody pro odsouzené s dohledem a ostrahou.

Dále věznice v Karviné, kde je toto oddělení součástí výkonu trestu odsouzených se zvýšenou ostrahou, jeho součástí je i oddělení pro výkon trestu pro imobilní odsouzené zařazené do typu věznice se zvýšenou ostrahou.

⁹⁴ Zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, § 64.

⁹⁵ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, § 93.

Další věznicí je věznice v Kynšperku nad Ohří, zde je toto oddělení teprve krátce, bylo zřízeno v loňském roce a jsou zde umístováni odsouzení z vazební věznice Praha Ruzyně a z věznice Pardubice.

V Pardubicích je toto oddělení také zřízeno, jedná se odsouzené k výkonu trestu s ostrahou a dozorem.

Poslední věznicí je věznice Světlá nad Sázavou, kam jsou umístovány ženy odsouzené pro výkon trestu s dozorem, či ostrahou.⁹⁶

Dalším specifickým odsouzených seniorů se budu věnovat v následující kapitole, která tvoří druhou část teoretického oddílu.

1.2 PSYCHOSOCIÁLNÍ CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉHO VĚKU

Charakteristika stáří má několik možných definic a teorií, existují i různé pohledy na stáří, z hlediska ekonomického, společenského, zdravotního atd. Než se tedy začnu věnovat konkrétně charakteristice psychosociální, ráda bych tuto věkovou kategorii definovala obecně.

Všeobecně se má za to, že stárnutí představuje komplexní a dynamický proces, který zahrnuje vzájemně propletené procesy biologického, psychologického a sociálního stárnutí.⁹⁷

Dříve se za hranici stáří považoval věk 60 let, v souvislosti se stárnutím populace, prodloužováním života a také zlepšováním funkční zdatnosti seniorů, se tato hranice posunula na věk 65 let.

Nejčastější dělení je následující:

„65 – 74 let mladí senioři (dominuje problematika adaptace na penzionování, problematika volného času, aktivit, seberealizace),

75 – 84 let staří senioři (změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, atypický průběh chorob),

⁹⁶ Srov. *České věznice*, s. 10 - 64. [online].

⁹⁷ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří - kapitoly z gerontosociologie*, s. 47.

85 a více let velmi staří senioři (na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení)."⁹⁸

Stáří můžeme dále dělit na:

1. *Biologické stáří* – které označuje míru involučních změn, propojených se změnami způsobenými chorobami, vyskytujícími se ve vyšším věku. Biologické stáří rozlišuje dva okruhy přístupu, epidemiologický a gerontologický přístup. Toto vymezení se však příliš nevyužívá, protože v něm stále chybí objektivizace.

2) *Sociální stáří* – to je dáno změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění, tedy je vymezeno kombinací několika sociálních změn.

3) *Kalendářní stáří* – které je vymezeno dosažením určitého stanoveného věku. Toto stáří odpovídá dělení, o kterém jsem se zmiňovala v předchozím textu výše.⁹⁹

Z různých výzkumů, které byly v souvislosti se sledováním stáří realizovány, vyplývá, že způsob stárnutí má úzkou souvislost se sociálními předpoklady. To souvisí například se vzděláním, profesí, rodinou, okruhem přátel, s příjmy a celým životním stylem.¹⁰⁰ Jak uvádí profesor Nakonečný, průběh stáří určuje, zda se jedinec nachází, či nenachází v sociální izolovanosti (např. zda žije bez manželského partnera, bez dětí), jaký je jeho zdravotní stav, případně do jaké míry je závislý na péči druhé osoby a zda má nějaké zájmy.¹⁰¹

Psychosociální charakteristika tedy souvisí se všemi těmito aspekty. Člověk, který se nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, je v sociálních kontaktech ve vysoké míře omezen, jeho vyrovnávání se s procesem stárnutí je tedy mnohem obtížnější. O to více je obtížnější vyrovnat se se situací uvěznění, člověk tak totiž může ztrácet představu o smyslu svého života. Jak uvádí Nakonečný, rozhodujícím činitelem osobního života je právě smysl, který člověk ve svém životě hledá a uskutečňuje.¹⁰²

Muhlpachr rozděluje charakteristiku procesu stárnutí do tří oblastí involučních změn. První je *biologická involuce*, druhá je *involuce tělesná* a třetí je *involuce duševní* kterou můžeme chápat jako psychosociální.

⁹⁸ MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 21.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 19 - 20.

¹⁰⁰ Srov. FÜRST, M. *Psychologie - včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*, s. 154.

¹⁰¹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 418 - 419.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 419.

Duševním stárnutím autor rozumí prolínání vlivů biologického věku mozku a těla s vlivem zkrácené životní perspektivy, změněného vzhledu a dalších společenských faktorů, které s sebou věk přináší. Duševní činnost lidí v seniorském věku je výrazně zpomalena, člověk je ke své činnosti méně motivován a zainteresován a je zvýšeně opatrný. Pro osoby v pokročilém věku je přesnost důležitější než rychlost. Podstatným rysem stáří je špatné snášení změny, čím je člověk starší, tím více traumatizující je pro něj stěhování či jiná větší životní změna. Autor dále nazývá psychickou involuci jako jakousi demontáž osobnosti. Senior tak ztrácí vztah k určitým osobám, zálibám, hodnotám, ideálům a nadosobním i osobním cílům. Svými způsoby vyrovnávání se s novými problémy připomíná chování dítěte. V neposlední řadě je dalším rysem stárnutí snížení zájmu o okolí a jakási netečnost.¹⁰³

Změny ve stáří lze rozdělit do několika oblastí, jak uvádí Langmeier. Je nutné upozornit na fakt, že tyto změny jsou velmi individuální a nutně se tak netýkají každého člověka, který překročil hranici seniorského věku.

Dělení změn dle Langmeiera je následující:

a) *Zhoršení smyslového vnímání* – u vysokého procenta osob v seniorském věku dochází k výraznému zhoršení zrakové percepce a sluchu, tato znevýhodnění mohou člověka omezit nejen v pracovních a volnočasových činnostech, ale také v komunikaci s druhými lidmi, tedy v sociálních kontaktech.

b) *Zhoršení paměti* – zhoršení paměti se netýká zážitků z minulosti, kterou si člověk vybavuje velmi dobře, ale paměti pro nové události. Vzpomínky však bývají obsahově i emočně zkresleny, minulost člověk obecně hodnotí pozitivně.

c) *Pokles inteligence měřené běžnými inteligenčními tesy* – studie na toto téma upozorňují, že hodnocení tohoto typu není vhodné, ve skutečnosti se totiž různé kognitivní schopnosti mění s věkem rozdílně. Nesporně však s postupem věku dochází k individuálnímu úbytku sil a schopností.

d) *Afektivní prožívání* – citové prožívání se stává ve většině případů méně bezprostřední, intenzita emocí se tak snižuje. Velmi však záleží na hodnotové orientaci člověka a jeho celkové integritě osobnosti. Se začínajícím stářím má člověk ještě velmi silnou potřebu seberealizace a potřebu užitečnosti pro druhé, později je však

¹⁰³ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 25.

upřednostňována potřeba emočního zakotvení a pozitivního přijetí v okruhu blízkých osob. V pozdějším období stáří jsou již lidé mnohdy méně zaujati událostmi okolního světa a jsou tak více soustředěni na svou osobu.

e) *Tvořivost* – podle mnohých statistik lidé dosahují vrcholu tvořivé činnosti mezi 25. a 40. rokem, pak jejich produktivita klesá. Ve skutečnosti však neexistuje žádná vědecky dokázaná hranice, která by lidskou tvořivost omezovala. Tento fakt potvrzují mnohé osobnosti z řad umělců, filosofů, vědců apod.

f) *Osobnost ve stáří* – jedná se o hledisko adaptace, zde autor rozděluje několik typů osobnosti dle toho, jak jsou schopny přizpůsobovat se problémům doprovázejícím stáří. Opět je to ale hledisko velmi individuální. V každém případě však adaptace ve stáří probíhá pomaleji a jakákoliv změna, ať už pozitivní, či negativní, přizpůsobivost ještě zhoršuje.

g) *Citové vztahy ve stáří* – s věkem stoupá význam rodiny, která je pro člověka v seniorském věku velmi důležitá. Sociální izolace, nebo emoční či podnětová deprivace je tak velkým ohrožením pro člověka ve stáří.

h) *Sociální zařazení starého člověka* – z hlediska demografického vývoje dochází ke stárnutí populace, problematika stáří se tak stává celospolečenským problémem. Programy, které se na tuto oblast zaměřují, usilují zejména o podporu kvality života ve stáří. Díky společenským vlivům totiž dochází k diskriminačním tendencím osob v pokročilém věku.¹⁰⁴

Ráda bych v souvislosti s tímto tématem zmínila jednu z nejznámějších klasifikací potřeb, kterou vytvořil psycholog Abraham Maslow. Ten rozděluje potřeby na dvě základní úrovně, na potřeby *fyzilogické* a potřeby *psychosociální*. Pokud jsou uspokojeny potřeby nižší, tedy ty spadající do první skupiny, může teprve dojít k uspokojení potřeb vyšších, tedy těch spadajících do skupiny druhé. Tuto klasifikaci zmiňuji proto, protože v seniorském věku jsou často fyziologické potřeby oproti psychosociálním trochu upozaděny. Navíc je uspokojování obou skupin těchto potřeb při trestu odnětí svobody velmi narušeno. Maslow rozdělil potřeby do pěti základních skupin.

¹⁰⁴ Srov. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 185 - 197.

„1) *Fyziologické potřeby* – objevují se při porušení homeostázy a vyjadřují tak potřeby organismu.

2) *Potřeba bezpečí* – objevuje se v situaci ztráty pocitů životní jistoty, ekonomického selhání, nebezpečí.

3) *Potřeba lásky a náležitosti* – vystupuje v situaci osamocení a projevuje se jako snaha být milován a náležet k nějaké skupině (být sociálně integrován).

4) *Potřeba uznání* – vystupuje v situacích ztráty respektu, kompetence, důvěry a projevuje se snahou získat ztracené sociální hodnoty.

5) *Potřeba sebeaktualizace* – vystupuje jako tendence realizovat své schopnosti a záměry (člověk chce být tím, kým podle svého mínění může být)."¹⁰⁵

Posledním tématem, které bych v této kapitole ráda uvedla, jsou projevy stáří, které mohou být problematické v navazování kontaktu se seniory. Tyto projevy stáří, které zmiňuje již citovaný Muhlpackr, určují způsob, jakým reagují senioři na vynucený či aktivně zvolený kontakt s profesionály v souvislosti se sociálně patologickým jevem. Charakteristika těchto obrazů stáří může být nápomocna i v penitenciární práci s odsouzenými seniory. Nutno zdůraznit, že se zde pohybujeme na patologické rovině projevů stáří.

Důvěřivé stáří – postupem věku získáváme respekt k institucím a jejich zástupcům, tím roste i poslušnost k oficiální autoritě, důvěřivý senior má však této poslušnosti příliš. Senioři tohoto typu jsou tak náchylnější pro to, stát se obětí podvodného činu.

Podivínské stáří – jedná se o seniory s velmi svéráznými rysy, jejichž dominantní vlastnost bývá vnějšími vlivy téměř neovlivnitelná. Do této kategorie patří ti, kteří se vyznačují spořivostí až lakotou, zvýšenou podezíravostí, potutelností, ulpíváním na určitých postupech a jejich důsledným vyžadováním.

Bláznivé stáří – úzce souvisí s výše zmíněným projevem stáří, zde se však jedná o skutečnou ztrátu kontaktu s realitou, která může být způsobena psychickým onemocněním. Hranice mezi podivínským a bláznivým stářím je velmi neostrá a vyžaduje nutné posouzení odborníka.

¹⁰⁵ NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 176.

Intelektově upadající stáří – zde se jedná o onemocnění, které je pro stáří specifické, tedy o senilní demenci. Demence je velmi dobře rozpoznatelná díky svým specifickým příznakům, osoby s demencí vyžadují péči nejen lékařskou a psychologickou, ale také farmakologickou.

Nesnášenlivé stáří – ve stáří klesá míra tolerance, senioři tak mohou dojít k silným pocitům nesnášenlivosti, která je velmi často směřovaná ke konkrétní osobě. Díky velmi silně prožívaným pocitům při nesnášenlivosti dochází k prudkým změnám emocionálního chování. Nesnášenlivost ve stáří může přejít až v takzvanou kriminální energii seniorů, může tak vyústit v afektivní kriminální agresi. Senior se tak zhostí velmi rychle role pachatele a to i přesto, že byl v minulosti bez jakýchkoliv protizákonných prohřešků.

Odbřžděné stáří – odborně nazváno jako deliberace sexuálního pudu ve stáří. Nejedná se o příliš často se vyskytující jev, ale opět může být příčinou kriminálního chování v seniorském věku.

Osamělé stáří – osamělost může doprovázet pocit bezmocnosti, který je u seniorů velmi často se vyskytujícím jevem. Zde mohou být naopak senioři rizikovou skupinou z hlediska možné viktimizace, mohou se totiž stát obětí vloupání či přepadení. Taková událost zanechá hluboké emocionální rány a pocit bezmocnosti tak ještě více prohlubuje.¹⁰⁶

Psychosociální charakteristika stáří má své specifické rysy, jak jsem se však již zmiňovala, tyto rysy jsou velmi individuální, a proto se u člověka v procesu stárnutí objevit mohou, ale také nemusí.

Stárnutí musíme chápat jako vícerozměrný proces, obsahující biologické, sociální, funkční a psychologické komponenty. Důležité je, jak se každá individuální osobnost se změnami stáří potýká a jak na ně reaguje. Proces stáří a reakce na něj však určitě velmi ovlivňují sociální interakce a zájmy člověka v seniorském věku.¹⁰⁷ Jak uvádí Sýkorová: „Věková identita je subjektivním měřítkem věku a zahrnuje více sociální a psychologický význam než chronologický věk.“¹⁰⁸

¹⁰⁶ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 145 - 146.

¹⁰⁷ Srov. FÜRST, M. *Psychologie - včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*, s. 154.

¹⁰⁸ SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří - kapitoly z gerontosociologie*, s. 66.

1.2.1 Senior ve výkonu trestu odnětí svobody

Jak jsem se již zmínila v jedné z předchozích kapitol, odsouzený senior je díky své věkové kategorii zařazen do specializovaného oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné. Týká se to tedy odsouzených starších 65 let, osob ve třetím invalidním stupni a osob, jejichž zdravotní stav jim neumožňuje být práce schopnými. Od této kategorizace se odvíjí specializovaná práce s vězněnými seniory. Než se však k tomuto tématu dostanu blíže, ráda bych se pro zajímavost krátce zmínila o vývoji počtu odsouzených v České republice v této věkové skupině.

Vzhledem k tomu, že česká legislativa nezařazuje skupinu odsouzených seniorů do samostatných oddělení, můžeme sledovat počty odsouzených osob v seniorském věku pouze ve statistických ročenkách, kde jsou počty odsouzených uvedeny od 60. roku věku. Nikoliv tedy v pravidelných statistikách, které Vězeňská služba České republiky vydává každý týden. Čísla, která uvedu, budou s pětiletým odstupem, tedy z roku 2002, 2007 a z roku 2012 (z předchozího roku 2013 zatím roční statistika zveřejněna bohužel nebyla).

V roce 2002 bylo z celkového počtu 12 829 odsouzených 90 osob mezi 60. a 70. rokem, z toho 83 mužů a 7 žen. 6 odsouzených činily osoby nad 70 let věku, z toho 5 mužů a 1 žena.¹⁰⁹

V roce 2007 bylo z celkového počtu 16 647 odsouzených 280 osob mezi 60. a 70. rokem, z toho 261 mužů a 19 žen. 16 odsouzených činily osoby nad 70 let věku, z toho 13 mužů a 3 ženy.¹¹⁰

V roce 2012 bylo z celkového počtu 20 429 odsouzených 395 osob mezi 60. a 70. rokem, z toho 366 mužů a 29 žen. 31 odsouzených činily osoby nad 70 let věku, z toho 29 mužů a 2 ženy.¹¹¹

Na těchto údajích můžeme tedy sledovat vzrůstající tendenci nejen odsouzených celkově, ale také odsouzených nad 60 let věku. Velmi diskutovaná amnestie, která

¹⁰⁹ Srov. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2002*, s. 31. [online].

¹¹⁰ Srov. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2007*, s. 33. [online].

¹¹¹ Srov. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2012*, s. 81. [online].

proběhla v loňském roce, tato čísla ale značně pozměnila, díky ní bylo totiž propuštěno necelých 6 500 vězňených osob.¹¹²

Počet seniorů je však z celkového počtu odsouzených stále zanedbatelný. Jak uvádí autoři publikace *Kriminologie*, pachatelům v seniorském věku je věnována nejmenší pozornost. Dále uvádí, že se skladba trestné činnosti výrazně odlišuje od kriminality ostatních věkových skupin a to zejména převažujícím počtem násilných trestných činů, které jsou úmyslné i nedbalostní povahy, nad majetkovými trestnými činy. Majetkové trestné činy převažují u všech ostatních věkových kategorií pachatelů.¹¹³

Po tomto krátkém vhledu se dostávám k nabízeným možnostem *specifického zacházení se seniory* na odděleních pro trvale pracovně nezařaditelné.

Každému programu zacházení s odsouzenými musí předcházet kvalitní a pečlivá příprava, ať už se jedná o odsouzeného mladistvého, či odsouzeného v seniorském věku. Důležitou podmínkou je zmapovat bio-psycho-socio-duchovní stav odsouzeného, který do výkonu trestu odnětí svobody právě nastoupil. Opět se zde uplatňuje týmová spolupráce všech zúčastněných odborníků. Jedná se tedy o spolupráci lékaře, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a popřípadě i duchovního.¹¹⁴

Z podkladů, které tito specialisté vytvoří, vychází tzv. *komplexní charakteristika odsouzeného*, jejímž obsahem je konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, tedy to, čeho chceme u odsouzeného během působení programu dosáhnout před jeho propuštěním na svobodu. Tato charakteristika musí zohledňovat všechny zvláštnosti osobnosti, jako je věk, závislosti, choroby, kriminální kariéra a její příčiny, rodinné vazby, zájmy, schopnosti, vzdělávání, projevy chování atd.¹¹⁵

Jak uvádí Hála, neortodoxně pojaté programování by mělo být realizováno minimálně v oblastech práce, vzdělávání, aktivit ve volném čase a poradenství či terapie.¹¹⁶ Prezentace Vězeňské služby České republiky rozděluje individualizovaný program zacházení do oblastí *pracovních aktivit, speciálně-výchovných aktivit, vzdělávacích aktivit, zájmových aktivit* a oblasti *utváření vnějších vztahů*.¹¹⁷

¹¹² Srov. JÚZL, M. *Čas odhalí pravdu*. In *České vězeňství*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 8. [online].

¹¹³ Srov. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. *Kriminologie*, s. 127.

¹¹⁴ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 122 - 123.

¹¹⁵ Srov. JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 117.

¹¹⁶ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 123.

¹¹⁷ Srov. *Vězeňství v České republice*, s. 25. [online].

a) *Pracovní aktivity* se skupiny seniorů příliš netýkají, a to z toho důvodu, že jsou díky své věkové kategorii automaticky zařazeni na specializovaná oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné.

b) *Speciálně-výchovné aktivity* jsou pro skupinu seniorů velmi důležitou součástí programu, protože jejich denní rozvrh probíhá zcela odlišně než u odsouzených pracujících. Tyto aktivity zahrnují zejména individuální a skupinovou pedagogickou či psychologickou péči ve formě různých druhů terapií, jako například arteterapie, logoterapie, zvládání vlastní agresivity, sociálně právní poradenství či ergoterapie.¹¹⁸

Ergoterapie se v oblasti práce se seniory zabývá hodnocením, diagnostikou a podporou soběstačnosti. Stěžejní myšlenkou je, že pokud je člověk aktivní, v tomto případě myšleno, pokud se zaměstnává smysluplnou činností, posiluje se jeho identifikace s prostředím, začlenění do kolektivu a zejména jeho soběstačnost.¹¹⁹

Důležitou součástí v této oblasti je i role duchovního, který hraje nezastupitelnou roli zejména ve změně hodnotové orientace odsouzeného.

c) *Vzdělávací aktivity* jsou především zaměřeny na dokončení či rozšíření vzdělání. To je odsouzeným umožněno díky fungujícímu střednímu odbornému učilišti a učilišti při Vězeňské službě České republiky. Ve vazební věznici v Brně je dokonce možné absolvovat vysokoškolské studium. Vzdělávací aktivity však mohou probíhat i formou kurzů, přednášek či formou osvětové činnosti.¹²⁰ Tato forma je více aplikovatelná právě v kategorii odsouzených seniorů, kterých se rozšíření studia již tolik netýká.

Vzdělávání seniorů hraje velmi významnou roli, výzkumy totiž potvrzují, že vzdělávací aktivity přispívají v postproduktivním věku k pocitům důstojnosti, životního uspokojení, k začlenění do společnosti a k fyzickému a duševnímu zdraví. Funkce vzdělávání seniorů je nejen preventivní, kdy průběh stárnutí vzdělávání pozitivně ovlivňuje, ale zároveň přispívá k připravenosti na změny a ke kultivaci zájmů a potřeb.¹²¹ U odsouzených seniorů je tedy i tento program zacházení podstatným prvkem.

¹¹⁸ Srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 120.

¹¹⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb senioři mezi námi*, s. 79 - 80.

¹²⁰ Srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 120.

¹²¹ Srov. MŮHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 138.

d) *Zájmové aktivity* mají za úkol rozvíjení schopností, vědomostí, sociálních dovedností, ale i rozvíjení duševní a tělesné pohody. Mohou probíhat individuální nebo skupinovou formou, jejich organizaci zajišťují zaměstnanci s potřebných odborným vzděláním.¹²²

V případě seniorů je realizace těchto aktivit někdy trochu obtížnější. Mnohdy jsou rozpačití a nechtějí se volnočasových aktivit účastnit, svůj čas by raději trávili pasivním způsobem.¹²³

e) *Utváření vnějších vztahů*, nebo také tzv. činnost extramurální, ve které se jedná o oblast udržování a utváření vztahů a kontaktu se světem mimo vězeňské prostředí. Cílem tohoto zacházení je posilování vztahů s těmi nejbližšími.¹²⁴

V případě seniorů je však velmi častým problémem, že takové vztahy příliš nemají. Důležitou roli hraje tedy péče pastorační a psychologická.

Výše uvedené programy zacházení probíhají vždy s ohledem na možnosti a personální obsazení konkrétní věznice. Jak uvádí Vězeňská služba České republiky, zejména specializovaná oddělení potřebují specifické a odborné zacházení. Důležitou složkou je pak terapeutický program. Dalším specifikem pro tuto skupinu odsouzených je přesné stanovení rozsahu programu zacházení. V našich věznicích je tento rozsah stanoven na 21 hodin týdně.¹²⁵ Aby byl program zacházení účelný a splňoval zejména funkci resocializace, je nutné neustálé vzdělávání a zároveň péče o odborníky, kteří jsou jeho součástí. Pro úplnost tedy dodávám, že v programu zacházení hraje důležitou roli práce vychovatele, sociálního pedagoga, sociálního pracovníka, psychologa, duchovního, terapeuta a v neposlední řadě také lékaře. Neoddělitelnou součástí práce s vězňami jsou nestátní neziskové organizace a probační a mediační služba.

Vzhledem k tomu, že je má diplomová práce zaměřena na psychosociální práci s odsouzenými, ráda bych se v závěrečných kapitolách teoretické části zaměřila na tyto dvě oblasti.

¹²² Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 102.

¹²³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb senioři mezi námi*, s. 170.

¹²⁴ Srov. JÚZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 123.

¹²⁵ Srov. *Vězeňství v České republice*, s. 26. [online].

1.2.1.1 *Psychologické aspekty výkonu trestu odnětí svobody*

V úvodu této kapitoly bych ráda zmínila pojem sociální izolace, který je velmi často skloňovaný nejen na poli vězeňského prostředí, ale také v životním údobí postproduktivního věku. V psychologii je tímto termínem míněno osamocení. Sociální izolace je důsledkem opuštění nejbližších či vyloučení na okraj společnosti, které může způsobit až výrazné sociální zavržení.¹²⁶ Sociální izolace je tedy pro vězněného seniora velkou hrozbou.

Jak uvádí Vágnerová: „Podle právních norem je trest projevem odmítnutí určitého chování, ale fakticky se svými psychosociálními důsledky se projevuje jako zavržení člověka, který se takto choval, a je proto vyloučen ze společnosti. Takový jedinec získává roli odsouzeného, která představuje závažné sociální stigma, je umístěn do příslušné věznice a zbaven svobody.“¹²⁷ Nálepka trestance zůstává člověku i po jeho propuštění. Čím starší člověk je, tím hůře se této nálepky zbavuje a po propuštění tak zůstává v častých případech zcela osamocen. Nebezpečí osamělosti je tedy mnohem vyšší u seniorů nežli u osob v mladém či produktivním věku, na jejich psychický stav má tak uvěznění mnohdy fatální dopady.

Postupné vyrovnávání se s psychickou zátěží totiž trvá po dobu, kdy trvá trest odnětí svobody, a není kompenzován ani po navrácení se zpět do společnosti. Nastávají naopak další těžko řešitelné životní situace, díky kterým může dojít k opakované trestné činnosti. Setkání se s kriminálním a vězeňským prostředím je velmi negativní zkušeností, která se může stát trvalou součástí vědomí a myšlení jedince, jeho cesta zpět tak bývá velmi obtížná až nemožná. Může docházet ke stavu chronického stresu, který vede u většiny recidivujících pachatelů k těžkým neurózám, psychopatiím, psychózám, agresím a dekompenzacím.¹²⁸ Psychoterapeutická péče je tedy skutečně stěžejní.

Psychické dopady trestu na odsouzeného ve výkonu trestu jsou však velmi odlišné a odvíjejí se od jeho osobnostních charakteristik. Díky uvěznění se člověk dostává do zcela odlišné životní situace, která s sebou přináší i odlišné podmínky. Do jisté míry mu

¹²⁶ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 96.

¹²⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 817.

¹²⁸ Srov. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 62.

podmínky ve vězení umožňují zbavit se reálným přizpůsobením alespoň částečně psychické zátěže.¹²⁹

Ukazatelem, který je v tomto procesu velmi důležitý, je míra pocitu viny a tomu odpovídající pocit oprávněnosti trestu. Zde se však ukazuje jako problematická (zejména v řadách recidivistů) ta oblast, kdy mnozí žádnými pocity viny netrpí. Odmítají akceptovat trest jako důsledek jejich činu, který by měl být projevem spravedlnosti, a považují trest spíše za zlovůli společnosti. Potom je však téměř nesmyslné očekávat, že dojde u odsouzeného k přijetí viny a následné nápravě.¹³⁰ O "nevinosti" odsouzených hovoří i bývalý propuštěný vězeň Zdeněk Perský, který strávil ve vězení celkem 18 let. „Kdybyste mluvili ve vězení jen s odsouzenými, nabudete nutně pocitu, že je plné nevinných lidí. Každý vysvětluje, že šel sedět neprávem.“¹³¹

Vlivem vězeňského prostředí dochází ke změně prožívání, uvažování i chování člověka, jak jsem se již zmiňovala výše, o to více, se tyto změny týkají osob v pokročilém věku, které jakékoliv změny snášejí v negativním slova smyslu podstatně výrazněji.

Ve vězení se uplatňují jiné vzorce chování, nežli na svobodě. Vzorce chování používané na svobodě mohou být ve vězeňském prostředí naopak kontraproduktivní, neboť se díky nim může odsouzený stát snadnou obětí spoluvězňů. Odsouzený se tak musí přizpůsobit a adaptovat se na nové podmínky, které si vězeňské prostředí žádá. Čím delší je však výkon trestu odnětí svobody, tím větší je pravděpodobnost, že dojde k budoucímu selhání v mnoha sociálně důležitých oblastech, jako rodina, profese, okolí apod.¹³² Díky ztrátě sociálních vazeb s rodinou a blízkými dochází k hledání zázemí v tomto asociálním prostředí a k fixaci na tzv. vězeňské známosti. Častým případem je, že se propuštěný vězeň nedokáže vhodným způsobem znovuzачlenit do společnosti a proto vyhledává prostředí, které mu rozumí a zároveň přeje.¹³³

V souvislosti s adaptací na vězeňské prostředí lze rozdělit vliv *vězeňského procesu na psychiku vězně* do následujících 5 skupin.

¹²⁹ Srov. Tamtéž, s. 64.

¹³⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 818.

¹³¹ POKORNÝ, J. *Dostat do vězení prostitutku? Opravdu to jde, líčí propuštěný*. [online]

¹³² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 820.

¹³³ Srov. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 115 - 116.

1) *Dekompenzace* – díky celkovému ochromení psychiky odsouzeného může dojít od počátečních výpadků až po chronický únavový syndrom či depresivní stav.

2) *Deaktivace* – dochází ke ztrátě sebeobránných, volných a adaptačních mechanismů, od počáteční lhostejnosti až po stav absolutní resistance.

3) *Demotivace* – dochází k úpadku kladných motivačních polí, která jsou důležitá pro sebenápravu a aktivní katarzi. Může dojít až k aktivní účasti ve vězeňském prostředí.

4) *Destrukce* – dochází ke kompenzaci ničením věcí, cílenou agresí proti ostatním lidem, úmyslným vyvoláváním nepokojů, vzpour, výtržností a stálým porušováním kázně a vězeňského řádu.

5) *Dezorientace* – dochází k naprosté rezignaci na život na svobodě a k úmyslnému odmítání jakékoliv penitenciární práce.¹³⁴

Na základě výše uvedeného bych se ještě ráda zmínila o specifických formách chování a jednání vězňených osob, které jsou způsobeny nejen tlakem ze strany personálu, ale i ze strany spoluvězňů. Tím dochází ke změně hodnot vězně a jeho postojů k normám. Na poli penitenciární psychologie lze toto chování označit jako *anomální*, vyznačující se výjimečností a odchylností jak od obecně uznávaných norem, tak i norem běžných v prostředí vězeňské populace.¹³⁵

Mařádek rozděluje výrazné znaky anomálního chování do následujících oblastí změn.

a) *Změny emotivity*, kdy se prožívání emocí projevuje nepřiměřenou intenzitou, nepřiměřeným trváním a neadekvátností vzhledem k situaci.

b) *Změny osobnosti*, kdy dochází ke změně postojů, k pocitům méněcennosti, simulaci apod.

c) *Změny ve vlastním chování*, kdy se chování vězňeného vyznačuje psychomotorickým neklidem a nepřiměřeností chování k situaci.

¹³⁴ Srov. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*, s. 65.

¹³⁵ Srov. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana - terciární prevence, její možnosti a limity*, s. 116.

Jako nejtypičtější chování ve vězeňském prostředí Mařádek uvádí krize, sebepoškozování, agrese, šikánování, násilí mezi vězni, autodestruktivní jednání, útoky nebo pokusy o ně.¹³⁶

Mezi jevy spojené s adaptací na vězeňské prostředí lze zařadit také prizonizaci, o které jsem se již v jedné z předchozích kapitol zmiňovala, dále pak různé druhy agrese, sebevražedné jednání, sebepoškozování, hladovky apod.

Nejdůležitější úlohu v problematice výše uvedeného hraje účinná psychoterapie, která musí při práci s odsouzenými vycházet ze specifických problémů daných jednotlivců.¹³⁷ O to více musí být psychoterapeutická péče specializovaná zejména u vězňů v seniorském věku, kteří snadno ztrácejí jakoukoliv motivaci navrátit se zpět do běžného společenského života.

Závěrem této kapitoly bych se ráda zmínila o velmi důležité práci specializovaných pracovníků, tedy psychologů a psychoterapeutů, kteří mají v péči o psychiku vězňů nezastupitelnou roli.

Jaroslav Hála zmiňuje jednu z účinných forem terapie, která je dílem amerického psychiatra Glassera, jenž tuto terapii aplikoval při kontaktu s delikventy. Jedná se o *realitní terapii* neboli terapii realitou. Realitní terapie vychází z předpokladu, že projevy psychiatrických či psychologických problémů mají podklad v neschopnosti léčeného, v tomto případě vězňů, uspokojovat své potřeby realistickým způsobem. Tedy jinak řečeno, člověk, který se snažil v minulosti uspokojit své potřeby v reálném světě, neuspěl, a tak zvolil v dalších situacích takový postup, jakoby některé aspekty reality neexistovaly. Zvolil tedy nerealistické až patologické způsoby řešení. Terapie se odvíjí od těchto rámců chování a vede odsouzeného k zvládnutí problémů vlastním aktivním jednáním vzhledem k realitě. Na základě svých zkušeností se Hála přiklání k propojení realitní terapie s logoterapií.¹³⁸ Další vhodnou metodou, která se uplatňuje v práci s vězňůmi, je behaviorální a kognitivní psychoterapie, která se zaměřuje na eliminaci nevhodných vzorců chování a na dosažení změny vzorců v uvažování odsouzených.¹³⁹

¹³⁶ Srov. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*, s. 16.

¹³⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 828.

¹³⁸ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 37.

¹³⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 828.

1.2.1.2 Sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody

Mezinárodní definice sociální práce zní: „Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Užívaje teorií lidského chování a sociálních systémů, sociální práce zasahuje tam, kde se lidé dostávají do kontaktu se svým prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti.“¹⁴⁰

Cíle sociální práce jsou aplikovatelné vždy dle konkrétní skupiny, se kterou sociální pracovník pracuje. Tak je tomu i ve vězeňství, zde je role sociálního pracovníka specifická zejména v tom, že sociální pracovník představuje pro odsouzené jediného prostředníka s vnějším světem.

Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky definuje sociální práci ve vězeňství následovně: „Sociální pracovník je odborný zaměstnanec oddělení, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života.“¹⁴¹

Martin Kocanda, který jako sociální pracovník ve vězeňství působil, uvádí, že v sociální práci ve vězeňství platí více než jinde, že se zde prolínají její jednotlivé oblasti. Sociální pracovník je tedy ve vězeňství tím, kdo ve své práci integruje přístupy ostatních specialistů a zároveň je určitým způsobem spojuje. Dále potvrzuje, že je důležitou spojnicí se světem na svobodě, neboť se snaží o zachování fungujících sociálních vazeb mimo věznic. Často se však stává, že se tyto vazby během výkonu trestu odnětí svobody zpřetrhají a úplně zaniknou. Sociální pracovník tak připravuje vězně na vznik nových vztahů se světem za zdmi věznice.¹⁴² Práce sociálního pracovníka má ve vězeňství zároveň psychohygienický efekt, neboť psychosociální situace, do kterých se dostávají lidé i mimo věznic, jsou v podmínkách uvěznění mnohem palčivější, a proto je zde důležitá kvalifikovaná intervence, kterou sociální pracovník může nabídnout.¹⁴³

¹⁴⁰ *Definition of Social Work* [online].

¹⁴¹ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 126.

¹⁴² Srov. BALÁŽ, R. *Sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka*. In *Sociální práce/Sociální práce*, s. 20.

¹⁴³ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 61.

Hlavní činnosti sociálního pracovníka ve vězeňských zařízeních byly oficiálně vymezeny v Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky v roce 2006 do následujících bodů:

„- vypracovávání sociálního posouzení, sociální diagnózy a individuálního socioterapeutického plánu v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení,

- podílí se na vytváření návrhů vnitřní diferenciaci odsouzených,
- společně s ostatními odbornými zaměstnanci zpracovává konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených,

- samostatné sociálně - právní poradenství,

- výchovná činnost,

- garance kontinuální sociální práce,

- udržování kontaktů s různými vnějšími subjekty (s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími),

- zprostředkovávání kontaktů s rodinou a dalšími blízkými lidmi odsouzeného,

- podílí se na vyhodnocování úspěšnosti programů zacházení,

- podává návrhy výše sociální výpomoci,

- vedení alespoň jedné aktivity programu zacházení,

- podílí se na rozhodování o udělení přerušování výkonu trestu a povolování volného pohybu mimo věznici,

- v rámci individuálního a skupinového zacházení s odsouzenými má jeho práce charakter sociální terapie směřující k sociální rehabilitaci,

- u sociálních pracovníků v detenčních ústavech má ještě další specifické pracovní úkoly při práci s mladistvými vězni, kterými jsou zprostředkování sociálních služeb, které jsou zaměřeny na pomoc vedoucí k zajištění fyzické a psychické soběstačnosti chovanců, a dále výkon specifických činností se zaměřením na nácvik sociálních dovedností vedoucích k samostatnosti a soběstačnosti.¹⁴⁴

¹⁴⁴ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 130.

Sociální pracovník má podle výše uvedených bodů tedy velice široké pole působnosti. Jak ale upozorňuje již zmíněný Martin Kocanda, celou agendu je vzhledem ke stavu českých věznic někdy obtížné plnit. Problém není v kvalitaci personálu, ve které držíme krok se západoevropskými zeměmi, v čem ale krok nedržíme a co problémem je, je stavební a materiálně technické zabezpečení vězeňské služby. Na rozdíl od západoevropských zemí, kde jsou vězni na jednolůžkových až dvoulůžkových jednotkách, jsou v našich věznicích ubytováni vězni až po šestnácti lidech. Martin Kocanda spatřuje v tomto problému snížení efektivity práce s vězni. Jak uvádí, v Německu či Holandsku odejde vězeň po terapeutickém nebo intervenčním rozhovoru zpět do své cely, kde má možnost všechny informace vstřebat a pracovat s nimi. V našem vězeňství odejde vězeň do cely, kde je dalších patnáct osob. Naskytá se tedy otázka, co má na vězněného větší vliv, hodinové působení odborného pracovníka, nebo těch zbývajících třinácti hodin strávených se spoluvězni?¹⁴⁵ Na tomto tvrzení bude jistě mnoho pravdy, neboť při svých rozhovorech s vězni, které jsou součástí druhé části mé práce, jsem se s upozorněním na tento problém setkala téměř u všech dotazovaných.

Práci sociálního pracovníka v našich podmínkách může efektivně doplňovat role duchovního. Oba se ve svém působení mohou překrývat a zároveň doplňovat. Cílem snažení obou pracovníků je resocializace vězněného. Sociální pracovník připravuje odsouzeného na orientaci ve svobodném světě a na jeho poučené a odpovědné rozhodování v sociální oblasti. Duchovní směřuje ke stejnému cíli, ale trochu jiným způsobem. Pomáhá odsouzenému pravdivě nahlédnout sám sebe, přiznat si svou vinu, vyrovnat se s ní a objevit tak svůj vnitřní potenciál k hodnotnějšímu životu.¹⁴⁶ O tomto cíli, který jsem zmiňovala již v jedné z předchozích kapitol, hovoří i psycholog Jaroslav Hála. Role psychologa tedy tyto dvě profese v procesu znovunavrácení se do společnosti bezpochyby doplňuje.

Zaměření sociálního pracovníka je tedy především na vnější stránku života odsouzeného, tedy na jeho sociální fungování, zatímco zaměření duchovního, potažmo psychologa, je určeno na jeho stránku vnitřní, tedy na posilování jeho identity, na

¹⁴⁵ Srov. BALÁŽ, R. *Sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 20 - 21.

¹⁴⁶ Srov. MARTINEK, M. *Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznicích. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 30.

integritu osobnosti, na jeho vyrovnání se s vlastní vinou a na motivaci ke změně života.¹⁴⁷

Roli duchovního jsem zmínila z toho důvodu, abych nastínila důležité propojení oblasti sociální práce a pastorační činnosti, které mohou díky vzájemné spolupráci na odsouzeného působit v celistvém pojetí.

Z analýzy výkonu profese sociální práce ve vězeňství vyplynulo, že v jakém rozsahu a s jakým zacílením je sociální práce v konkrétní věznici realizována, závisí jak na podmínkách jejího výkonu, tak na počtu odsouzených, které má jeden sociální pracovník na starosti. Stávající úprava a chápání sociální práce ve věznici umožňuje pojímat ji jako individuálně naplánovanou komplexní intervenci do životní situace odsouzeného. Analýza však upozorňuje na problém velkého počtu klientů na sociálního pracovníka ve vězení, díky kterému se pojetí sociální práce vztahuje spíše na administrativní činnosti, protože komplexní individuální práce s tak velkým počtem klientů není možná.¹⁴⁸ Tato problematika je však vzhledem k vývoji počtu odsouzených, běh na dlouhou trať.

V závěru kapitoly o působení sociálního pracovníka ve vězeňství bych ráda uvedla tři výzvy, se kterými se musí vypořádat sociální pracovníci při výkonu své profese.

„1. Musí porozumět, provést posouzení a intervenovat do stále více komplexních životních situací v rámci širokého spektra systémových úrovní.

2. Měli by se zaměřovat spíše na silné stránky klienta než na jeho rizikové či patologické charakteristiky.

3. Jejich intervence by měly vycházet z teoretických konceptů, jež byly empiricky testovány.“¹⁴⁹

Vykonavatelé profese sociálního pracovníka však nesmí nikdy zapomenout na klíčové principy sociální práce, jimiž jsou respektování lidských práv a uplatňování společenské spravedlnosti.

¹⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 30.

¹⁴⁸ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 139.

¹⁴⁹ PUNOVÁ, M. *Resilience v sociální práci s rizikovou mládeží*. In *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 95.

2 VÝZKUMNÁ ČÁST

Po teoretické části, která obsahovala zejména informace podložené odbornou literaturou a reflektovala tak vězeňství z pohledu odborníků, bych se nyní ráda zaměřila na část výzkumnou. Tedy na část, která ukazuje druhou stranu této problematiky a která je spíše založena na rovině osobní a zkušenostní.

2.1 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Cílem výzkumné části mé diplomové práce bylo zjištění, jak probíhá psychosociální práce s vězněnými seniory v praxi z jejich vlastního pohledu. Zda se jim dostává odborné péče, zda s nimi věznice pracuje na jejich resocializaci a zda mají motivaci k návratu zpět do společnosti. Na základě získaných informací bylo mým úmyslem stanovit závěr, zda teoretická východiska odpovídají skutečné praxi.

K dosažení tohoto cíle jsem použila metodu polostandardizovaných rozhovorů s odsouzenými seniory. V rozhovorech jsem se zaměřila na konkrétní práci, která je s vězni v rámci psychosociální péče prováděna.

Jsem si vědoma, že se jedná o subjektivní názory a zkušenosti malého vzorku odsouzených, nicméně i tak považuji každý jejich bezprostřední názor za velmi cenný. Proto si dovoluji v závěru práce, na základě zjištěných informací formulovat některá optimalizační doporučení určená managementu Vězeňské služby České republiky.

Hlavní výzkumné otázky jsem si stanovila dvě.

1) Jak senioři prožívají své uvěznění?

2) Jaká jsou specifika psychosociální práce s vězněnými seniory?

2.2 METODIKA

Ve všech oblastech vědy se preferují určité strategie a metody výzkumu, mnoho základních kroků je však společných pro všechny typy výzkumu. Nejprve je nutno identifikovat téma a problém, vymezit účel výzkumu a určit výzkumné otázky, popřípadě hypotézy.¹⁵⁰

Tematická oblast se týká psychosociální práce se seniory, kteří se nacházejí ve výkonu trestu odnětí svobody.

Výzkumným problémem je otázka, zda se s vězněnými seniory pracuje na psychosociální rovině skutečně tak, jak uvádí odborná literatura.

Účelem výzkumu je nalézt odpověď na výše uvedenou otázku. Ta je zodpovězena díky rozhovorům s konkrétními vězněnými seniory.

Výzkumné otázky jsem již uvedla výše. Kvalita psychologické a sociální péče se odráží v tom, jak senioři prožívají své uvěznění. Vzhledem k tomu, že senioři vykonávají trest odnětí svobody ve specializovaných odděleních, měla by mít, dle odborné literatury, psychosociální práce s nimi určitá specifika. Skutečný stav tedy reflektují odpovědi na obě tyto výzkumné otázky.

Metodu, kterou jsem pro svou práci zvolila, je metoda kvalitativního výzkumu. Jak jsem se již zmínila, nevýhodou kvalitativního výzkumu může být jeho subjektivita. Jak uvádí Hendl, vytýká se mu i malá transparentnost. Na druhou stranu však Hendl zmiňuje i jeho výhody. Kvalitativní výzkum totiž zkoumá konkrétní jevy v přirozeném prostředí a získává podrobný popis a vhled při zkoumání daného člověka.¹⁵¹

K získání potřebných informací jsem využila polostandardizovaného rozhovoru neboli polostukturovaného dotazování, které se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a pružností celého procesu získávání informací.¹⁵² Měla jsem tedy předem připravené otázky, které tak zajistily stejnou strukturu všech provedených rozhovorů. Otázky byly otevřené, díky tomu měl dotazovaný možnost vyjádřit své odpovědi vlastními slovy.

¹⁵⁰ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, s. 40.

¹⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 52.

¹⁵² Srov. Tamtéž, s. 164.

Rozhovory probíhaly s 10 dotazovanými. Ve všech případech se jednalo o odsouzené muže ve věku 65 let a více. Díky této věkové kategorii se jednalo o odsouzené ve specializovaném oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné. Tři z respondentů jsou však prozatím umístěni v klasické věznici, neboť na nástup do tohoto oddělení teprve čekají. Povaha jejich trestných činů je různá.

S každým respondentem trval rozhovor zhruba 60 - 90 minut. Setkání jsem realizovala dvě. Rozhovor probíhal s jednotlivými vězni konkrétního zařízení při jejich venkovní vycházce, která je možná pouze za doprovodu vychovatelky. Díky její nesmírné ochotě jsem tak měla možnost mluvit s každým respondentem individuálně a o samotě. Za možnost rozhovoru mimo věznici jsem velmi vděčná. Domnívám se, že by dotazování při rozhovoru ve věznici nechtěli uvést pravou skutečnost o tom, jak s nimi psychosociální práce ve vězení skutečně probíhá, a to zejména z obav před vnitřní vězeňskou kontrolou získaných výsledků. Výpovědní hodnota rozhovorů by tak byla značně ovlivněna. Tuto formu jsem zvolila i z toho důvodu, že jsou vězeňská zařízení známá svou uzavřeností a nepřístupností pro jakoukoliv civilní osobu. To se mi při oslovení 3 věznic také potvrdilo.

Díky této velkorysosti paní vychovatelky ve své práci nezmiňuji, o jaké vězeňské zařízení se jedná. Dalším důvodem je i možné prozrazení identity některých z vězňů, neboť se v některých případech jedná o veřejně diskutované osobnosti.

Oslovení respondenti byli obeznámeni s mým tématem a cílem diplomové práce a byli ujištěni o přísné anonymitě. Odpovědi jsem si s jejich souhlasem a za jejich přítomnosti zapisovala. Před zahájením jsem nabídla možnost podepsání informovaného souhlasu se zpracováním získaných údajů, tuto možnost však všichni dotazovaní odmítli. V závěru jsem respondentům nabídla i možnost nahlédnutí do mých zápisků, tuto možnost však také odmítli.

Získaná data jsem vyhodnotila do tabulek a pro lepší názornost jsem je následně zpracovala do sloupcových grafů. Výsledky kopírují strukturu otázek, které jsem měla předem připravené. Po tomto zpracování výsledků, jsem zjištěné informace zhodnotila v závěrečné diskuzi. Přepis jednotlivých rozhovorů jsem zařadila do samostatných příloh na konci diplomové práce.

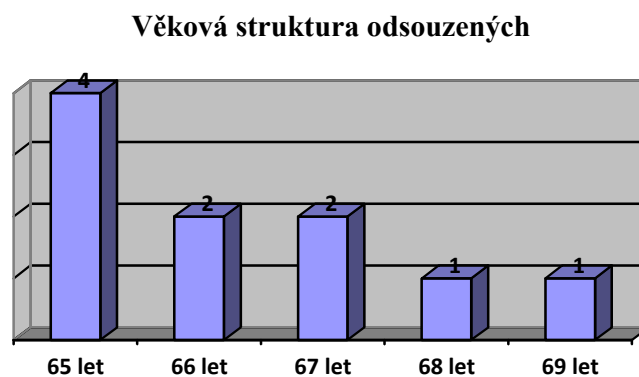
2.3 VÝSLEDKY

V první části rozhovorů jsem získala obecné informace o respondentech. Ve druhé části jsem se zaměřila na konkrétní psychosociální práci, která s nimi v rámci vězeňského zařízení probíhá, a v závěru jsem zjišťovala jejich motivaci pro návrat zpět do společnosti a jejich vlastní možné návrhy pro zlepšení.

Tabulka č. 1 - Věková struktura odsouzených

Věková struktura odsouzených	
Věk	Počet
65	4
66	2
67	2
68	1
69	1

Graf č. 1

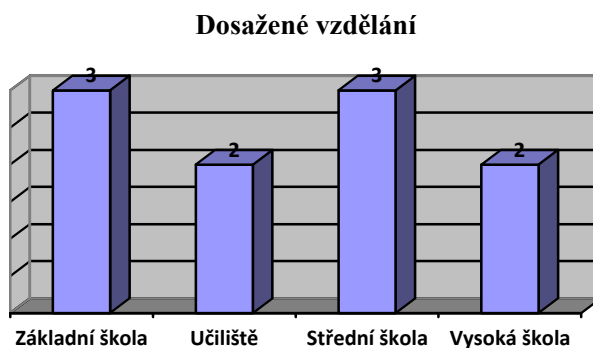

Z analýzy věkové struktury odsouzených vyplývá, že se u respondentů jedná o skupinu mladých seniorů, jejichž věková hranice je v rozmezí 65 - 74 let.

Tabulka č. 2 - Dosažené vzdělání

Dosažené vzdělání	
Vzdělání	Počet
Základní škola	3
Učiliště	2
Střední škola	3
Vysoká škola	2

Graf č. 2

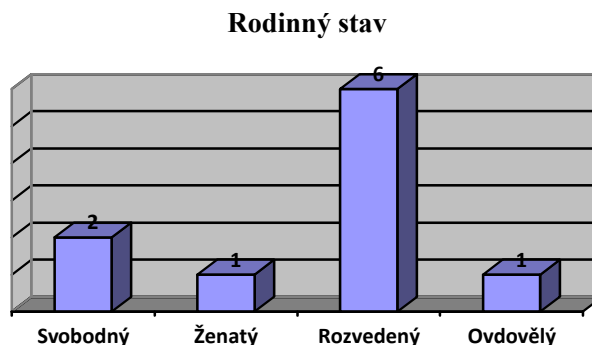

Vzdělání respondentů je rozloženo celkem rovnoměrně, žádná skupina výrazně nepřevažuje. Do skupiny základního vzdělání jsem zařadila i odpověď jednoho z dotazovaných, který uvedl, že má dokončenou pouze 5. třídu zvláštní školy. 7 z respondentů mělo před odsouzením trvalé zaměstnání, 2 z nich zaměstnání často střídali a 1 nepracoval nikdy.

Tabulka č. 3 - Rodinný stav

Rodinný stav	
Rodinný stav	Počet
Svobodný	2
Ženatý	1
Rozvedený	6
Ovdovělý	1

Graf č. 3

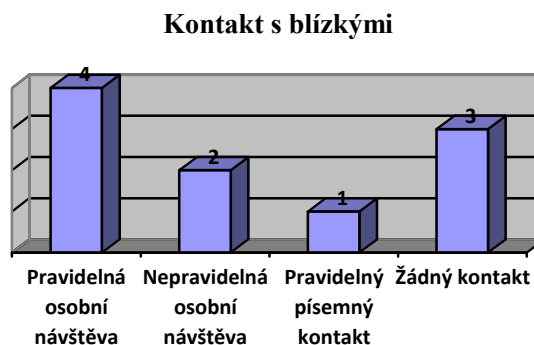

V této otázce výrazně převažují rozvedení respondenti, z těchto dotazovaných mají 2 novou partnerku. 4 z dotazovaných jsou bezdětní, ostatní mají 1 až 3 děti. Někteří se zmínili, že možná i více. 1 z respondentů je homosexuálně orientován, ale jak zmínil, trvalého partnera nikdy neměl.

Tabulka č. 4 - Kontakt s blízkými

Kontakt s blízkými	
Kontakty	Počet
Pravidelná osobní návštěva	4
Nepřavidelná osobní návštěva	2
Pravidelný písemný kontakt	1
Žádný kontakt	3

Graf č. 4

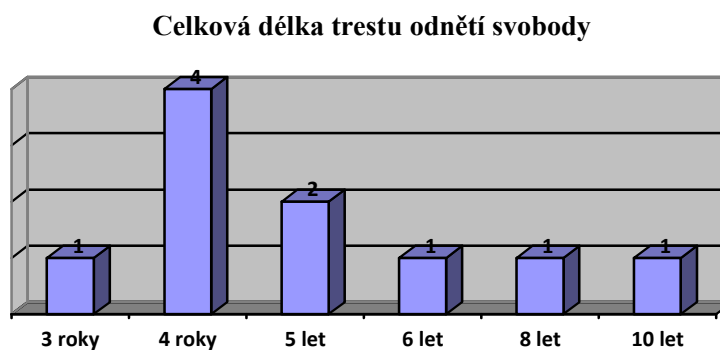

Za pravidelnou osobní návštěvu je považována návštěva 1x za měsíc, tedy jak dovoluje vězeňský řád. Nepravidelnou návštěvou respondenti mínili, že se občas někdo zastaví. V případě osobní návštěvy nebo dopisování se jedná u 6 respondentů o kontakt s rodinnými příslušníky. 1 z nich navštěvují přátelé z hospody, jak sám uvedl. 3 z nich nejsou v kontaktu s nikým, a to z toho důvodu, že nikoho nemají.

Tabulka č. 5 - Celková délka trestu odnětí svobody

Celková délka trestu odnětí svobody	
Délka v letech	Počet
3	1
4	4
5	2
6	1
8	1
10	1

Graf č. 5

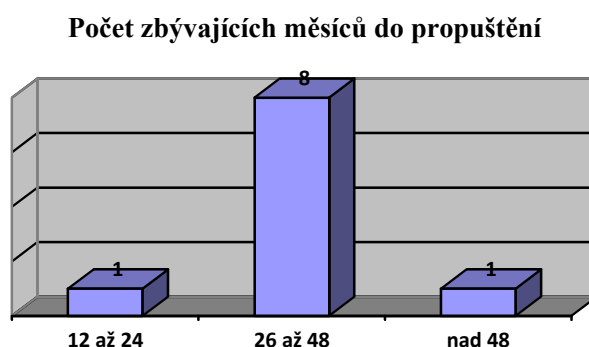

V této otázce převažují spíše kratší tresty odnětí svobody, které se v 5 případech týkají podvodů finančního rázu, 1 se týká odsouzení za opakované krádeže, 1 odsouzení za nepovolenou těžbu dřeva a 1 odsouzení za smluvní podvody. Osmiletý trest je za těžké ublížení na zdraví a desetiletý trest je odsouzení za vraždu.

Tabulka č. 6 - Počet zbývajících měsíců do propuštění

Počet zbývajících měsíců do propuštění	
Délka v měsících	Počet
12 - 24	1
26 - 48	8
nad 48	1

Graf č. 6

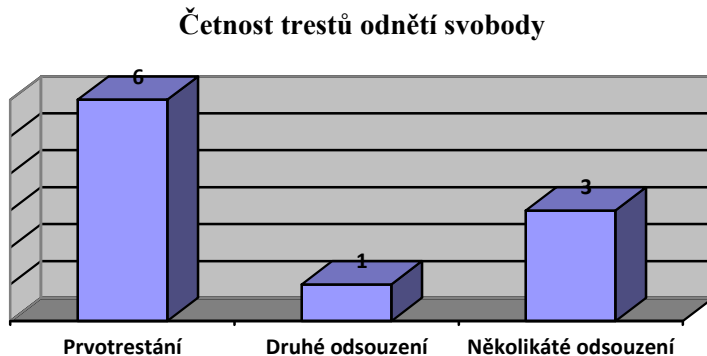

V této otázce bylo zajímavé, že respondenti uváděli zbývajících část trestu odnětí svobody v měsících, nikoliv v letech, jako u otázky předešlé. Někteří z nich mají dokonce zbývajících část spočítanou na dny. Jedná se převážně o ty, kteří doufají ve zkrácení trestu. I ti respondenti, kteří uvedli, že nemají žádnou motivaci pro návrat zpět do běžné společnosti, však věděli přesný počet zbývajících délky trestu.

Tabulka č. 7 - Četnost trestů odnětí svobody

Četnost trestů odnětí svobody	
Četnost	Počet
Prvotrestání	6
Druhé odsouzení	1
Několikáté odsouzení	3

Graf č. 7

V otázce převažují respondenti, u kterých se jedná o jejich první odsouzení. U respondenta, který je ve výkonu trestu odnětí svobody podruhé, se jednalo o odsouzení za neplacení výživného. Za několikáté odsouzení jsou míněny tresty odnětí svobody v počtu tři a více. U 2 respondentů se vždy jednalo o trestné činy finančního rázu. 1 z respondentů, který je nyní ve výkonu trestu za vraždu, v minulosti páchal trestné činy závažnějšího charakteru, například ozbrojené přepadení.

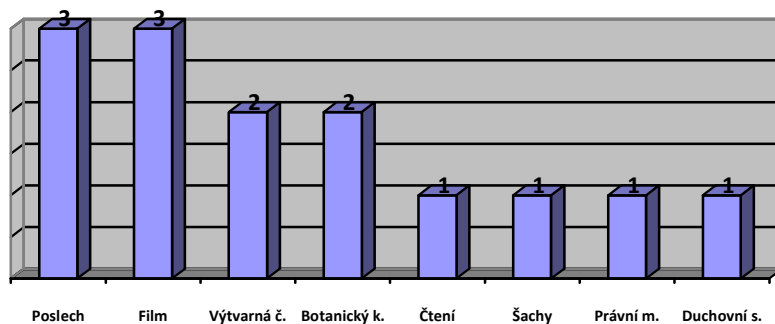
Po části zjištění obecných údajů respondentů jsem se zaměřila na konkrétní formy aktivit, které věznice nabízí, a zda odsouzeným v něčem tyto aktivity pomáhají. Dále jsem zjišťovala, jak senioři své uvěznění prožívají. V návaznosti na tuto otázku jsem se dotazovala na možnosti poskytování psychosociální péče. V této části zpracování rozhovorů uvádím pouze výsledky, jejich hodnocení se budu věnovat až v diskuzi.

Tabulka č. 8 - otázka: Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte?

Navštěvované aktivity	
Aktivita	Počet
Poslechový kroužek	3
Filmový kroužek	3
Výtvarná činnost	2
Botanický kroužek	2
Čtenářský kroužek	1
Šachy	1
Právní minimum	1
Duchovní setkání	1

Graf č. 8

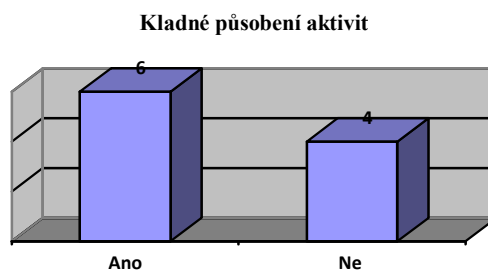
Navštěvované aktivity

Tabulka č. 9 - otázka: Pomáhají Vám tyto aktivity?

Kladné působení aktivit	
Kladné působení aktivit	Počet
Ano	6
Ne	4

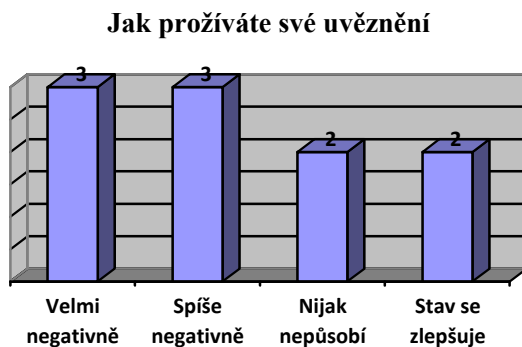
Graf č. 9

Tabulka č. 10 - otázka: Jak prožíváte své uvěznění?

Jak prožíváte své uvěznění	
Míra	Počet
Velmi negativně	3
Spíše negativně	3
Nijak to na mě nepůsobí	2
Stav se zlepšuje	2

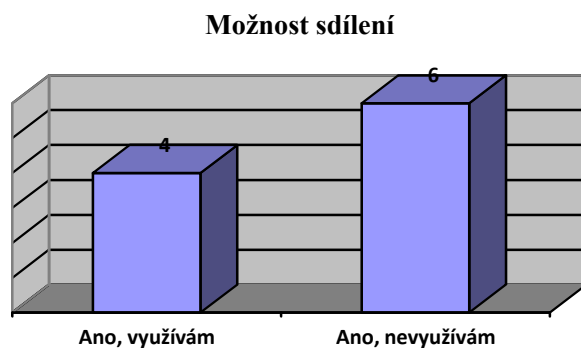
Graf č. 10

Tabulka č. 11 - otázka: Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním?

Možnost sdílení s odborným pracovníkem	
Možnost	Počet
Ano a využívám ji	4
Ano, ale nevyžívám ji	6

Graf č. 11

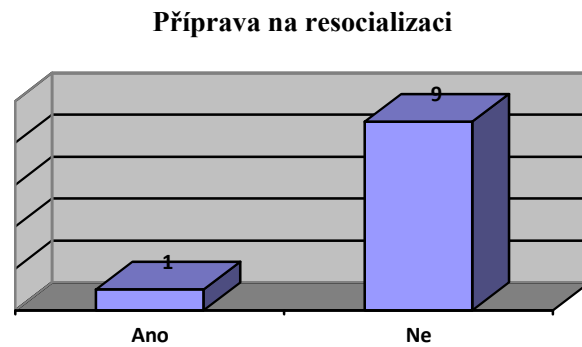

Ve třetí části rozhovoru jsem zjišťovala, zda věznic připravuje odsouzené z jejich pohledu na návrat do společnosti, zda mají pro návrat motivaci a poslední otázkou byla možnost podat návrhy pro celkovou oblast vězeňství. Zhodnocení této části se taktéž budu věnovat až v závěrečné diskuzi.

Tabulka č. 12 - otázka: Připravuje Vás věznice na návrat do společnosti?

Příprava na resocializaci	
Možnost	Počet
Ano	1
Ne	9

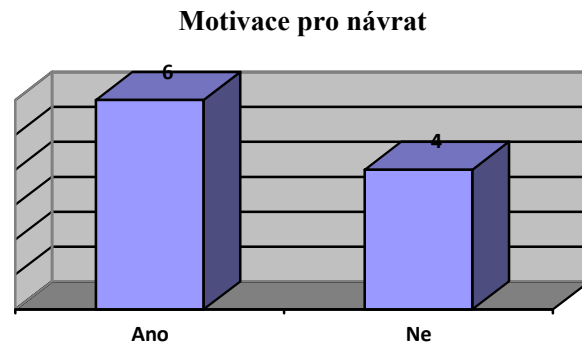
Graf č. 12

Tabulka č. 13 - otázka: Máte motivaci pro to, navrátit se do běžné společnosti?

Motivace pro návrat	
Možnost	Počet
Ano	6
Ne	4

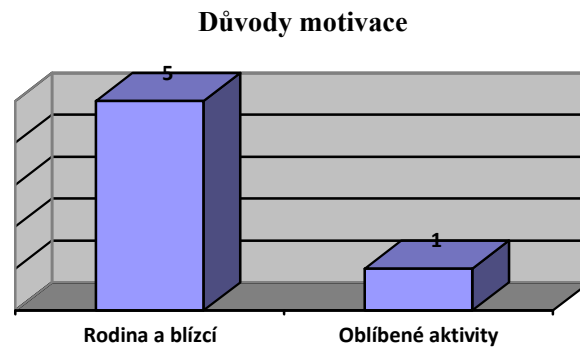
Graf č. 13

Tabulka č. 14 - otázka: Co je pro Vás motivací?

Důvody motivace	
Možnost	Počet
Rodina a blízcí	5
Oblíbené aktivity	1

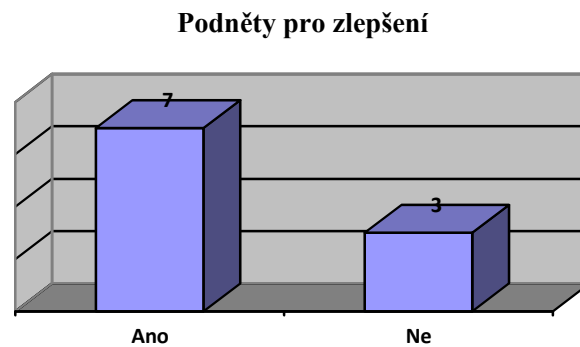
Graf č. 14

Tabulka č. 15 - otázka: Máte podněty pro zlepšení?

Podněty pro zlepšení	
Možnost	Počet
Ano	7
Ne	3

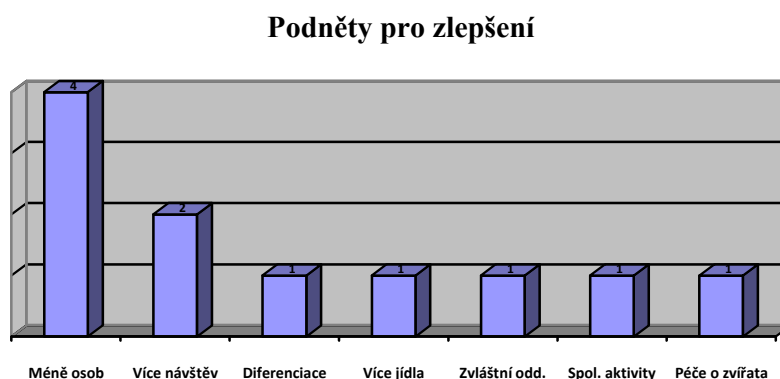
Graf č. 15

Tabulka č. 15 - otázka: Jaké konkrétně?

Podněty pro zlepšení	
Možnosti	Počet
Méně osob na cele	4
Více kontaktu s blízkými	2
Lepší diferenciaci odsouzených	1
Více jídla	1
Zvláštní oddělení jen pro seniory	1
Společné aktivity pro sblížení	1
Péče o zvířata	1

Graf č. 15

Po grafickém zpracování se v následující části věnuji diskuzi, ve které se dostanu k podrobnému hodnocení. Toto podrobné hodnocení jsem oddělila do části diskuze pro lepší přehlednost. Odborná literatura považuje i v případě kvalitativního výzkumu použití tabulek a grafů za velmi důležité. Data kvalitativního výzkumu jsou totiž objemná a díky tomu postrádají strukturu. Jejich zobrazení ukazuje stupeň dosažení analýzy a je základem pro další interpretaci. Jak redukce dat, tak i jejich zobrazení usnadňuje návrhy závěrů a interpretací.¹⁵³

¹⁵³ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, s. 207.

2.4 DISKUZE

Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity?

V této otázce jsem se dotazovala na aktivity, které věznice odsouzeným nabízí. Z výsledků rozhovoru je zřejmé, že škála nabízených aktivit je poměrně pestrá. Z odpovědí většiny respondentů vyplývá, že si vybírají takové aktivity, které jsou jim svým zaměřením blízké a vztahují se k jejich zájmům či předchozím profesím. Odpovědi na otázku o smysluplnosti těchto aktivit jsou však již různé. 6 respondentů uvedlo, že na ně aktivity mají sice pozitivní vliv, ale spíše v tom smyslu, že je vidí jako vyplnění dlouhého času nebo možnost být mimo celu. Zbývající 4 respondenti uvedli, že je aktivity nebaví nebo v nich žádný smysl nespatřují. Z výsledků usuzuji, že nabízené aktivity jsou významné zejména v působení na psychiku uvězněného v jeho momentální situaci uvěznění. Z hlediska budoucnosti na svobodě však na významu, dle mého názoru, ztrácejí.

Jak uvádí Jůzl, volnočasové aktivity jsou nosnou částí programu zacházení zejména u osob, u kterých nelze uplatnit aktivity pracovní. Autor potvrzuje jejich smysl v tom, že napomáhají k udržení psychické i tělesné kondice odsouzeného a snižují jeho tenzi. Na druhou stranu ale zdůrazňuje jejich důležitější účel, který spatřuje v učení se vhodných způsobů trávení volného času a po propuštění v navození pozitivních změn životního stylu.¹⁵⁴ Tento význam trávení volného času se však z výsledků rozhovorů nepotvrzuje, domnívám se, že si tohoto významu nejsou odsouzení ani vědomi.

Další význam volnočasových aktivit uvádí jiní autoři ve své analýze výkonu práce sociálních pracovníků, která vychází z konkrétních odpovědí zaměstnanců věznic. Dle těchto odpovědí je cílem volnočasových aktivit udržení "klidu" ve věznici. Konkrétně citují: „Aby byl v kriminále klid, to znamená, že ono všechno, si myslím směřuje k tomu, že daňového poplatníka nějak nezajímá nějaké extra problémy jejich, daňový poplatník chce, aby byl v kriminále klid, ať nejsou vzpoury, ať nejsou nepokoje, ať ho to nestojí ještě zbytečně moc peněz, než ho to stojí. To a z té oblasti samozřejmě vychází potom i ta nabídka, jak říkám, těch aktivit, protože víte, že kdo si hraje, nezlobí. Oni by neměli

¹⁵⁴ Srov. JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*, s. 121 - 122.

být nikdy zavřeni v těch celách sami celý den od rána do večera, to prostě skončí špatně."¹⁵⁵ V tomto duchu se nese i jedna z odpovědí v mém rozhovoru: „Chodím do výtvarného kroužku. Pomáhá mi tak, že nemusím bejt na cele, kde ste pořád ve střehu." Jistě souhlasím s tvrzením, že je pro práci s odsouzenými nutná soustavná a pevně stanovená činnost, nicméně se domnívám, že by sociální pracovník neměl spatřovat jako hlavní cíl volnočasových aktivit udržení "klidu" ve věznicích. Souhlasím s Jůzlem, který zmiňuje důležitost aktivit nejen v momentální situaci uvěznění, ale také v budoucím návratu do společnosti. Tento budoucí rozměr však z výsledků patrný není.

Jak prožíváte své uvěznění? Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním?

Tyto dvě otázky byly v mém rozhovoru provázané. Jak odsouzení prožívají své uvěznění totiž úzce souvisí s tím, jak se s nimi pracuje, a to zejména po psychosociální stránce. 6 z respondentů prožívá své uvěznění negativně, souvisí to se ztrátou svobody, odloučením od rodiny nebo osamocněním. 2 respondenti uvedli, že na ně vězení nijak zvlášť nepůsobí. V prvním případě se jedná o respondenta, který nemá po propuštění z výkonu trestu žádné zázemí, ve druhém případě se jedná o recidivistu, který uvedl, že má ve věznici už nějaké známé. Jejich odpovědi mohou tedy s těmito fakty souviset. 2 respondenti uvedli, že se jejich stav postupem času zlepšuje, jedná se o odsouzené, kteří o svých činech přemýšlejí a pravidelně docházejí na konzultaci s duchovním. Psychosociální a duchovní péče je tedy pro vyrovnání se s nastalou situací velmi podstatná. To potvrzuje i bývalý vězeňský kaplan Aleš Jaluška, který hovoří o procesu přiznání viny. Jeho snahou bylo dovést člověka při zpovědi k přiznání pravdy o sobě samém. S tímto faktem se ale lidé velmi těžko srovnávají a může tak následkem toho dojít k sebevražedným myšlenkám, jež způsobují těžké výčitky svědomí. Důležitým úkolem je, pak tyto odsouzené přesvědčit, aby si život nevzali.¹⁵⁶ Odborné doprovázení při tomto uvědomění je skutečně nezbytné.

¹⁵⁵ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 128 - 129.

¹⁵⁶ ADAMCOVÁ, K. *Zločin je hluboce lidský čin, říká bývalý kaplan Aleš Jaluška*. [online]

V některých z odpovědí respondenti narazili i na otázku svého věku, který může být výraznou překážkou pro překonání stavu uvěznění.

Konkrétně cituji: „Myslím, že postupem času se to zlepšilo, někdy ovšem přijdou chvíle, kdy cítím, že je vše marné. Vzhledem k mému věku si občas říkám, zda mi stojí za to, tohle všechno překonávat." (respondent I. S.). „Sere mě to tu. Kdybych tu radši natáh brka. Jednoho to tu už kleplo, ani se nedivím, v mém věku." (respondent P. A.). „Zle, homosexuální trestaný důchodce je už ve společnosti předem odepsanej." (respondent B. K.). Specializované programy zacházení pro odsouzené seniory bohužel v našich věznicích nenajdeme. To považuji za velký nedostatek, stejně tak jako zařazování odsouzených seniorů do skupiny se zdravotně handicapovanými. Domnívám se totiž, že obě tyto skupiny potřebují rozdílné způsoby zacházení.

Možnost konzultací s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním potvrdili všichni respondenti. Pouze 4 z nich však uvedli, že tuto možnost využívají, ostatní respondenti na základě negativních zkušeností o tuto možnost nestojí. Nejlépe hodnotí odsouzení promluvy s duchovním, u kterého mají pocit, že jim skutečně někdo naslouchá. Psychologa považují spíše za lékaře, nicméně negativní reakce se v rozhovorech neobjevily. Nejhorší zkušenost mají odsouzení bohužel se sociální pracovníci. Stěžují si zejména na její nezáměr, nedostatek času, někdy až pohrdavý přístup.

Uvádím odpovědi, které výše uvedené nastiňují: „Ano, tato možnost tu je. Dá se říci, že s duchovním je to dle potřeby. Sociální pracovnice občas něco zařídí, ale to víte, člověk se musí v těchto podmínkách spoléhat sám na sebe. Se vši úctou k Vašemu vzdělání, domnívám se, že dotyčné dámě slovo sociální příliš neříká. Jednou jsem vězeň a tak se se mnou musí přeci i tak zacházet..." (respondent I. S.). „Jo, ale nechci. Jednou jsem byl a byla to ztráta času. Řek bych pro vobě strany. Měl sem pocit, že mě ani ta sociálka neposlouchá, pořád si něco zapisovala a pak se mě ptala na to, co sem už řekl." (respondent B. K.). „Ale, občas jo, ale o ničem zásadním si nepovídáme. Já rád mluvím, ale se skutečnými lidma, co mluví skutečně a nemaj předem připravený formulky, víte jak to myslím. Nezáleží na tom, jestli ste tu za vraždu, nebo za krádež, ale záležet by na tom přeci mělo, no ne. Mluví se mnou jako s póvlem... No tak sem si ty doklady zatím nevyřídil." (respondent S. Ž.)

Z pohledu manažera věznice, v již zmiňované analýze, by měl sociální pracovník v průběhu výkonu trestu zajišťovat především tři věci. Za prvé zajištění osobních dokladů, za druhé zajištění sociálních dávek a za třetí zajištění přetrvání sociálních kontaktů. Sociální pracovník pak doplňuje své činnosti o tzv. přípravu na život venku, ta zahrnuje vzdělávací aktivity a sociálně právní poradenství.¹⁵⁷ Z výpovědí respondentů při rozhovorech však vyplývá, že se sociální pracovník na tyto činnosti s odsouzenými ani nedostane. Navíc, jak upozorňují autoři analýzy, pro odsouzené na doživotí či dlouhé roky trestu, případně v kombinaci s vyšším věkem, jsou uvedené cíle sociální práce nesmyslné, neboť jsou legitimní pouze ve vztahu k odsouzeným, kteří věznici za krátko opustí a mají větší šance přejít do běžné společnosti.¹⁵⁸

Odpovědi respondentů, které vrhají na sociální práci ve věznicích špatné světlo, mohou souviset se stálým nedostatkem odborného personálu, se kterým se vězeňství již řadu let potýká. O této problematice jsem se zmiňovala již v kapitole Sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody. Další omluvou pro sociální pracovníky pak může být i fakt, že díky narůstající administrativě, kterou dnešní doba vyžaduje, schází čas na aplikovanou sociální práci. Z toho pak ale vyvstává otázka, zda principy sociální práce, které odborná literatura uvádí, nejsou pouhou formalitou? Toto tvrzení vyvrací bývalý pracovník vězeňské služby, který sice potvrzuje, že v celé společnosti je smutnou skutečností, že papír snese vše a některé věci skutečně fungují pouze formálně, rozhodně ale na základě svých osobních zkušeností nesouhlasí s tím, že se s vězni pracuje pouze formálně.¹⁵⁹ Z výpovědí mých respondentů se tato zkušenost bohužel takto přímo nepotvrzuje. Je ale třeba si uvědomit, že nemohu na základě tak malého vzorku respondentů generalizovat. Nicméně v názorech obou stran trocha pravdy bude. Sama se domnívám, že činnosti, které by měl sociální pracovník dle své náplně práce zastat, není možné v tak vysokém rozsahu na jednu pracovní pozici obstarat.

¹⁵⁷ Srov. MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 127 - 129.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 130.

¹⁵⁹ Srov. BALÁŽ, R. *Sociální pracovník ve vězeňství nesmí ztratit víru v člověka*. In *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 21.

Připravuje Vás věznice na návrat do společnosti? A jaké jsou Vaše motivy pro návrat?

Odpovědi na tuto otázku se kromě jednoho z respondentů shodovaly v téměř absolutním "ne". Odpovědi byly velmi emotivní a důrazné, u některých respondentů moje otázka vyvolala dokonce smích či rozčilení. V jediné kladné reakci respondent uvedl, že ho věznice připravuje tím, že se naučil věřit jen sám sobě: „No, pár kousků sem se tu naučil (smích). Ale to asi nemyslíte, co (smích). I když v něčem jo, věřit jenom sobě." (respondent V. N.).

Opět se vrátím k již zmiňované analýze, kde sociální pracovník hovoří o svých dalších úkolech ve vztahu sociální práce s vězňnými. Hlavní činností je příprava na přechod na svobodu. Cituji: „No nejdůležitější, jsem asi fakt takový prostředník asi v tom jejich kontaktu mezi tím, co je venku a co je, co je mezi nima. Já jak říkám, já opravdu, ten trest je asi o té přípravě na ten odchod, jo, ukončení toho trestu, takže pro ně je důležité vědět, že prostě to spojení s tím venkem mají nějaké. Byť prostřednictvím jiných nebo dopisu nebo něco. Ale že prostě, že to není úplně zavřené, prostě až vypadnou odsad', že budou mít kam jít.,¹⁶⁰ Z výsledků rozhovorů na tuto činnost sociální pracovník však kapacity zřejmě nemá, neboť respondenti odpovídali v této otázce téměř jednohlasně a stručně.

Na tuto otázku logicky navazuje motivace odsouzených pro návrat do společnosti. 6 respondentů uvedlo, že motivaci rozhodně mají. Pro 5 z nich je motivací rodina, 1 uvedl oblíbené aktivity, kterým se doposud věnoval. Motivaci vidí jako důležitou součást uvěznění, bez ní by nemělo smysl vše překonávat. „Motivaci samozřejmě mám, jinak bych nepřežil." (respondent I. S.). 4 respondenti, kteří motivaci pro návrat nemají, uvedli, že nemají po propuštění kam jít a nejsou v kontaktu s nikým z blízkých. Pro názornost uvádím jednu z negativních odpovědí: „Cha, ne. Domu se stejně nevrátím. Nemám kam. Tady mi hovno zařídí, možná mi daj dvě stovky do kapsy a starej se." (respondent J. N.).

Odborná literatura potvrzuje, že otázka kontaktu s blízkými je pro motivaci odsouzeného skutečně nesmírně důležitá. Největší šancí na reintegraci je pro

¹⁶⁰ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 134.

odsouzeného přítomnost sociálních vazeb, které musí být zachovány po celou dobu odsouzení.¹⁶¹ Pokud totiž po propuštění na svobodu člověka nikdo nečeká, jeho další existence na svobodě přináší velká rizika, která mohou být nad jeho síly.¹⁶²

Zvláště v případě odsouzeného v seniorském věku je velmi obtížné motivaci hledat. Lidé v seniorském věku často motivaci ztrácejí, k jejímu nalezení je nutná práce s odborným personálem. Zde je však nesmírně důležité, aby i tento odborný personál byl motivován a spatřoval smysl v práci, které se věnuje.¹⁶³ Opět se dostávám k problematice týkající se specifické práce s odsouzenými v seniorském věku. Domnívám se, že je pro tuto konkrétní skupinu odsouzených příprava přechodu na svobodu skutečně nepropracovaná. O otázce přístupu k odsouzeným seniorům jasně hovoří jedna z odpovědí sociálního pracovníka: „Já k nim opravdu nemůžu přistupovat jinak než k ostatním, takže jako samozřejmě pokud něco potřebují, pokud jim můžu pomoci v něčem, tak jako jo. Určitě jo, ale zas, opravdu na tím nepřemýšlím. Koneckonců s nimi ani tak na to téma nemluvíme, jak dlouho tu ještě budou nebo za co tu vlastně jsou. My s nimi ani až tak dalece dopodrobna hovory na tohleto téma vést neměli. Možná aby si od nich člověk udržel odstup.“¹⁶⁴

Jaké jsou Vaše podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?

Tato otázka byla pro respondenty jedna z nejobtížnějších. 3 z respondentů uvedli, že žádné podněty nemají. Jednalo se o odsouzené, kteří nemají žádnou motivaci pro návrat a kteří ke své situaci zaujali spíše rezignující postoj. Největší počet odpovědí hovořil o vysokém počtu osob na cele, což je často diskutovaný problém i v odborné literatuře. Konkrétně cituji: „Celý systém bych kompletně přepracoval. Jak se má člověk napravit, když je na celu zařazen s osmi dalšími kriminálníky?! Navíc jistě jste si všimla, jaký intelekt odsouzených zde převládá. Musel bych být sprostý a to nechci

¹⁶¹ Srov. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, s. 167.

¹⁶² Srov. DUNDROVÁ, M., KUJEVSKÁ, L. *Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 15.

¹⁶³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb senioři mezi námi*, s. 119.

¹⁶⁴ MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*, s. 134.

(úsměv)." (respondent J. S.). „Na cele je tolik divných existencí, to mě ubíjí. Možná mě napadá, kdyby bylo méně lidí na cele, to by bylo takový důstojnější." (respondent J. H.).

Koncepce Českého vězeňství do roku 2015 však uvádí ve své prognóze, že se díky stálému růstu vězňů výrazněji eliminovat tendenci přeplňování vězeňských zařízení.¹⁶⁵ Řešení této problematiky se tedy pravděpodobně týká daleké budoucnosti. Bohužel se však jedná o jedno z největších úskalí práce s vězni.

2 z respondentů dále uvedli, že by ocenili více kontaktu s blízkými, díky kterým by tolik neztratili kontakt s realitou. Zároveň však potvrdili vědomí toho, že je to součástí jejich trestu. Po jedné odpovědi uvedli odsouzení lepší diferenciaci odsouzených, více jídla, zvláštní oddělení speciálně pro seniory, společné aktivity ke sblížení a péči o zvířata. Některé z těchto odpovědí se mohou zdát banální, nicméně pro uvězněného člověka mohou být nesmírně důležité.

Diskuze na všechny zodpovězené otázky je velmi obtížná. Zaslouží si totiž několik úhlů pohledu, které v mé diplomové práci samozřejmě chybí. Nicméně výzkumná část byla postavena na analýze dat získaných od konkrétních odsouzených, proto jsem se do hodnocení a posuzování práce psychologů a sociálních pracovníků příliš nepouštěla. Ke všem otázkám jsem se však snažila alespoň trochu zajistit druhou stránku pohledu. Celkově považuji za veliký nedostatek, nízký počet odborných pracovníků, kteří připadají na jednoho odsouzeného. Kdyby nebyl odborný personál tolik přetížen, jistě by práce s odsouzenými vypadala kvalitněji.

¹⁶⁵ Srov. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*, s. 7.

ZÁVĚR

V teoretické části bylo cílem mé diplomové práce uvedení do problematiky vězeňství obecně, dále jsem se konkrétně zaměřila na psychosociální práci s uvězněnými osobami v seniorském věku. V této části jsem čerpala z podkladů odborné literatury. Výzkumná část byla zaměřena na zpracování informací získaných z rozhovorů s odsouzenými seniory a na jejich následné porovnání s názory odborníků. Z těchto poznatků jsem tak měla možnost zjistit, zda teoretická východiska odpovídají skutečné praxi. Zároveň jsem získala odpovědi na stanovené výzkumné otázky, které byly podrobněji rozebrány v části diskuze.

První otázka „Jak senioři prožívají své uvěznění?“ vycházela z toho, jak se s odsouzenými seniory pracuje po psychosociální stránce. Bohužel jsem došla k závěru, že je psychosociální péče o odsouzené seniory zcela nedostačující. Domnívám se, že je tento nedostatek způsoben zejména nízkou kapacitou odborného personálu, který tak nemá dostatek času pro dlouhodobou a perspektivní práci s odsouzenými. Zároveň respondenti upozornili na problém přeplněnosti cel, jenž má také velmi negativní dopad na jejich psychický stav.

Druhá otázka „Jaká jsou specifika psychosociální práce s vězněnými seniory?“ Ze získaných informací vyplývá, že v našem vězeňském systému neexistují konkrétní metody pro zacházení s odsouzenými seniory. Jejich jediným specifikem je umístění do specializovaného oddělení trvale pracovní nezařaditelných, nicméně konkrétní psychosociální práce odpovídající jejich věku s nimi neprobíhá. Tento problém opět vychází z nedostatku odborného personálu a z nepromyšlené diferenciaci odsouzených.

Teoretické poznatky na téma vězeňství jsou velmi dobře rozpracované a literatura pro tuto oblast je vcelku pestrá. Přestože se o některých postupech v literatuře píše, v praxi je bohužel neobjevíme. Jejich aplikace je totiž zejména díky nedostatečnému personálnímu obsazení téměř nemožná.

Práce tohoto rozsahu jistě nestačí k tomu, abych z ní mohla činit nějaké dogmatické závěry. Nicméně se domnívám, že by si psychosociální práce s vězněnými seniory zasloužila určitě více pozornosti. V jiných oblastech sociální práce je práce s věkovou kategorií seniorů specializována a odborníci, kteří se na ní podílejí, musí být v této

oblasti dostatečně vzdělání. Ve vězeňství se pro to bohužel ještě prostor nenašel. Vzhledem k postupnému stárnutí populace by však i na poli sociální práce s odsouzenými mělo dojít k otevření tématu psychosociální práce se seniory. Jak jsem se již zmiňovala v úvodu mé diplomové práce, s člověkem musí být zacházeno jako s osobou, která má nezczitelnou důstojnost, to zvláště platí pro osoby ve stáří. Uvědomuji si, že lidé odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody nejsou ve věznicích nevinně, nicméně důležitou podmínkou pro práci s těmito osobami je zacházet s nimi jako s lidmi, a to bez ohledu na jejich minulost. Z výpovědí některých respondentů toto hledisko bohužel v práci s nimi chybí. Pavel Muhlpačher zmiňuje, že ústav, v našem případě vězení: „Má být sférou jistoty, a to i v těch případech, kdy byl vybudován proto, aby chránil společnosti, nikoliv ty, kteří v něm přebývají.“¹⁶⁶

Doporučení, která bych tak chtěla touto prací sdělit, se týkají zejména lepšího promyšlení diferenciacie uvězněných osob. Jak jsem se již několikrát ve své práci zmiňovala, odsouzení senioři potřebují specifický přístup, stejně tak jako například odsouzení mladiství nebo odsouzené matky s dětmi. Kategorizace do skupiny trvale pracovně nezařaditelných je nedostačující, neboť se zde pohlíží pouze na to hledisko, že nejsou schopni práce. Ostatní hlediska, jako například snížená adaptace na nové prostředí nebo motivace pro návrat do společnosti, se tak přehlízejí. V této souvislosti by stálo za to, zajistit vzdělávání zaměstnanců v oblasti gerontopedagogiky nebo gerontopsychologie.

Závěrem bych ráda zmínila ještě jedna slova k zamyšlení: „Z pohledu sociální práce a sociální politiky věznice představují zrcadlo společnosti. Jsou to počty uvězněných a trestaných, které často odpovídají na otázku, kde společnost i my sami máme slabá místa.“¹⁶⁷

¹⁶⁶ MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*, s. 99.

¹⁶⁷ VAŠÍČKOVÁ, P. *Sociální práce s pachateli trestných činů je téma mnoha rozměrů. In Sociální práce/Sociálna práca*, s. 165.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

TIŠTĚNÉ PUBLIKACE

- BIDERMANNOVÁ, E. Anketa. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 3 - 6. ISSN 1213-6204.
- ČERNÍKOVÁ, V. et al. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.
- ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2002. ISBN 80-7251-104-1.
- DUNDROVÁ, M., KUJEVSKÁ, L. Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 13 - 15. ISSN 1213-6204.
- *Evropská vězeňská pravidla: Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006*. Praha: Tiskárna VS ČR, Praha - Pankrác, 2006. ISSN 1213-9297.
- FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
- FÜRST, M. *Psychologie: včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0.
- HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení: penologické eseje*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-013-3.
- HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005. ISBN 80-86708-05-5.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie, aneb senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- JŮZL, M. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. ISBN 978-80-87182-24-6.
- KARKOŠOVÁ, S. Anketa. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 3 - 6. ISSN 1213-6204.

- *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, 2005. ISBN neuvedeno.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-551-2.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
- MARTINEK, M. Role sociálního pracovníka a duchovního ve věznici. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 29 - 31. ISSN 1213-6204.
- MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-002-5.
- MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003. ISBN 80-7042-256-4.
- MUSIL, L., BAREŠ, P., HAVLÍKOVÁ, J. et al. *Výkon profese sociální práce v systémech sociální ochrany ČR*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2011. ISBN neuvedeno.
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0625-7.
- NEDOROST, L. *Vězeňství a správa vězeňství v ČR*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1114-9.
- NEVŘALA, J. *Základy forenzní psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005. ISBN 80-7368-037-8.
- NOVOTNÝ, O., et al. 3. přeprac. vyd. *Trestní právo hmotné: I. Obecná část*. Praha: Codex, 1997. ISBN 80-85963-24-8.
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. 2. přeprac. vyd. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004. ISBN 80-7357-026-2.
- PUNOVÁ, M. Resilience v sociální práci s rizikovou mládeží. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 90 - 103. ISSN 1213-6204.
- SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie, III. díl. Negativní jevy ve vězení*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISB 978-80-7372-205-0.
- SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-287-6.
- SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Slon, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.

- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšíř. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- *Veřejné senátní slyšení na téma: Vězeňství v České republice*. Praha: Tiskárna VS Praha 4 - Pankrác, 2002. ISBN neuvedeno.
- VAŠÍČKOVÁ, P. Sociální práce s pachateli trestných činů je téma mnoha rozměrů. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 165. ISSN 1213-6204.
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění platném od 21. 12. 1999.
- ZADRAŽILOVÁ, P. Plní výkon trestu odnětí svobody již "pouze" funkci ochrany společnosti? *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, roč. 12, č. 2, s. 50 - 53. ISSN 1213-6204.
- Zákon 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky, ve znění platném do 31. 12. 2014.
- Zákon 293/1993 Sb., o Výkonu vazby, ve znění platném od 10. 11. 1993.
- Zákon 169/1999 Sb., o Výkonu trestu odnětí svobody, ve znění platném od 30. 6. 1999.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- ADAMCOVÁ, K. *Zločin je hluboce lidský čin, říká bývalý vězeňský kaplan Aleš Jaluška*. iDnes.cz [online]. 2014 [cit. 2014-03-21].

Dostupné na WWW:

<http://xman.idnes.cz/vezensky-kaplan-ales-jaluska-diw-/xman-styl.aspx?c=A140319_145310_xman-styl_fro>.

- BĚLÍKOVÁ, P. Kynšperk nad Ohří. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2013, č. 4 [cit. 2014-02-10].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2013/cv4_2013_kompr.pdf>.

- *České věznice* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2008 [cit. 2014-01-17].
Dostupné na WWW:
<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_file/19/file/PDF/Publikace/ceske_veznice.pdf>.
- *Definition of Social work* [online]. Montréal, Canada: IFSW General Meeting, 2000 [cit. 2014-02-21].
Dostupné na WWW: <<http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>>.
- HÁLA, J. *Penologie - rozšířený sylabus přednášek* [online]. 2013 [cit. 2014-01-17].
Dostupné na WWW: <<http://penologie.hala.sweb.cz/2.htm>>.
- HODNÁ, E. Desetiletí oddělení pro matky s dětmi. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2013, č. 1 [cit. 2013-12-10].
Dostupné na WWW:
<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2013/CV_1_2013.pdf>.
- CHUMOVÁ, M. Věznice Heřmanice včera a dnes. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2012, č. 2 [cit. 2014-02-19].
Dostupné na WWW:
<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2012/CV_2_2012_komp.pdf>.
- *Informace o stavu a složení vězeňské populace v České republice za měsíc leden 2014* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky - Generální ředitelství, 2014 [cit. 2014-02-17].
Dostupné na WWW:
<<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/mesicni-statisticke-hlaseni-za-rok-2014>>.
- JIRKŮ, M., MACKŮ, R. Sexuologická léčba během výkonu trestu. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2008, č. 3 [cit. 2014-02-19].
Dostupné na WWW:
<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2008/cv03-2008.pdf>.

- JŮZL, M. Čas odhalí pravdu. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2013, č. 1 [cit. 2014-02-23].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2013/CV_1_2013.pdf>.

- JŮZL, M. Připomenutí jubilea tvůrce vědy žalární. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2009, č. 3 [cit. 2013-12-11].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2009/cv03-2009.pdf>.

- MONTGOMERYOVÁ, E. Specializovaná oddělení jsou výkladní skříní českého vězeňství. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2006, č. 5 [cit. 2014-02-19].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2006/cv05-2006.pdf>.

- POKORNÝ, J. *Dostat do vězení prostitutku? Opravdu to jde, líčí propuštěný.* iDnes.cz [online]. 2014 [cit. 2014-02-26].

Dostupné na WWW:

<http://zpravy.idnes.cz/zdenek-persky-0dh/krimi.aspx?c=A140219_111937_krimi_jp>.

- POKORNÝ, P. *Staré lidi do vězení, zločince do domova důchodců!* Česká pozice [online]. 2011 [cit. 2013-01-12].

Dostupné na WWW:

<<http://www.ceskapozice.cz/zahranici/evropa/stare-lidi-do-vezeni-zlocince-do-domovu-duchodcu>>.

- *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2002* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky - Generální ředitelství, 2002 [cit. 2014-02-23].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%ročenky/Ročenka%202002.pdf>.

- *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2007* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky - Generální ředitelství, 2007 [cit. 2014-02-23].

Dostupné na WWW:

<[http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/správní/statistiky/Statistické%20ročenky/Ročenka%202007.pdf](http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spravni/statistiky/Statistické%20ročenky/Ročenka%202007.pdf)>.

- *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2012* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky - Generální ředitelství, 2012 [cit. 2014-02-17].

Dostupné na WWW:

<<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>>.

- *Týdenní statistické hlášení - 31. 1. 2014* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky - Generální ředitelství, 2014 [cit. 2014-02-03].

Dostupné na WWW:

<<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/tydenni-statisticke-hlaseni-1216/tydenni-statisticke-hlaseni-pro-rok-2014>>.

- VETEŠNÍKOVÁ, B. Jak to chodí na specializovaném oddělení. *České vězeňství - čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci* [online]. 2012, č. 3 [cit. 2014-02-19].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Ceske%20vezenstvi/2012/CV_3_2012_kompr.pdf>.

- *Vězeňská služba České republiky. Všeobecná prezentace VS ČR* [online]. Praha: Vězeňská služba České republiky ©, posl. úpravy listopad 2013, [cit. 2013-11-01].

Dostupné na WWW:

<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/prezentace%20VS%20%C4%8CR/2013_11%20VSCR%20FOR%20WEB.pdf>.

- *Vězeňská služba České republiky. Výkon trestu odsouzených matek s dětmi* [online].

Praha: Vězeňská služba České republiky ©, posl. úpravy leden 2010, [cit. 2013-12-19].

Dostupné na WWW:

<<http://www.vscr.cz/veznice-svetla-nad-sazavou-93/o-nas-1628/vykon-vezenstvi-462/vykon-trestu-1052/vykon-trestu-odsouzenych-matek-s-detmi-5925>>.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha I. Přepis rozhovoru s I. S.
Příloha II. Přepis rozhovoru s J. N.
Příloha III. Přepis rozhovoru s J. S.
Příloha IV. Přepis rozhovoru s V. N.
Příloha V. Přepis rozhovoru se Z. K.
Příloha VI. Přepis rozhovoru s P. A.
Příloha VII. Přepis rozhovoru s J. H.
Příloha VIII. Přepis rozhovoru s B. K.
Příloha IX. Přepis rozhovoru se S. Ž.
Příloha X. Přepis rozhovoru s D. K.

Příloha I.

Přepis rozhovoru s I. S.

Pan I. S. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 5 let za finanční podvody. Je mu 66 let, je vysokoškolsky vzdělaný, je rozvedený, z manželství má 2 děti. Zhruba 10 let má novou partnerku. V posledním zaměstnání pracoval jako úředník na ministerstvu. Do konce výkonu trestu mu zbývá 46 měsíců. Jedná se o jeho první odsouzení. Rozhovor byl velmi kultivovaný a probíhal celkem v neformálním duchu. Pan S. působil uvolněně, byl na něm však znát smutek. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými, o kterých jste hovořil?“

I. S.: „Tak často, jak dovoluje vězeňský režim, tedy jednou za měsíc. Chodí za mnou přítelkyně, ale také dcera se synem, za což jsem velmi rád.“

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?“

I. S.: „Myslím, že postupem času se to zlepšilo, někdy ovšem přijdou chvíle, kdy cítím, že je vše marné. Vzhledem k mému věku si občas říkám, zda mi stojí za to, tohle všechno překonávat. Navíc prostředí našeho penzionu (věznice) Vám na psychice rozhodně nepřidá. Vycházky ven jsou ohromně posilující a na druhou stranu nesmírně stresující, samotná rozmluva s někým zvenčí mi připomíná, v jakém hnusu v současnosti jsem.“

Já: „Máte možnost probírat tyto věci s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?“

I. S.: „Ano, tato možnost tu je. Dá se říci, že s duchovním je to dle potřeby. Sociální pracovníce občas něco zařídí, ale to víte, člověk se musí v těchto podmínkách spoléhat sám na sebe. Se vši úctou k Vašemu vzdělání, domnívám se, že dotyčné dámě, slovo sociální příliš neříká. Jednou jsem vězeň, a tak se se mnou musí přeci i tak zacházet...Jak to myslím?...Čas strávený s touto dámou je absolutní ztráta času, akorát si udělá čárku, že jsem ji navštívil.“

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?“

I. S.: „Chodím do botanického kroužku a na duchovní setkání. Chvilí mám možnost dělat něco, co mě opravdu baví. V rozhovorech s duchovním někdy i zapomenou, kde se vlastně nacházím. Komunikace na normální úrovni je zde totiž zanedbatelná.“

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?“

I. S.: „Věznice mě absolutně nepřipravuje. A motivaci samozřejmě mám, jinak bych nepřežil. Mám dům, přítelkyni a působím v jedné organizaci jako dobrovolník.“

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězňenými osobami v seniorském věku?“

I. S.: „Rozhodně promyšlenější diferenciaci odsouzených, za finanční podvody můžete skončit na cele i s vrahem... a určitě snížení počtu osob na cele, to je katastrofální. Dále bych určitě byl pro více volných vycházek, člověk tak neztratí tolik kontakt s realitou venku.“

Příloha II.

Přepis rozhovoru s J. N.

Pan J. N. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 8 let za těžké ublížení na zdraví. Je mu 67 let, má středoškolské vzdělání, je rozvedený. Svou bývalou manželku chtěl zastřelit, když ji přistihl při nevěře. Nikoho dalšího nemá. V posledním zaměstnání pracoval jako lesník. Do konce výkonu trestu mu zbývá poslední rok. Jedná se o jeho první odsouzení. Rozhovor byl celkem rychlý, pan N. odpovídal velmi stručně, působil, jako bych ho zdržovala, ale neustále mě ujišťoval, že tomu tak není. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

J. N.: „S nikým v kontaktu nejsem."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

J. N.: „Nijak zvlášť...chybí mi vzduch, myslím ten venkovní."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

J. N.: „Možnost mám, proč bych ale něco probíral, nechci. Jednou jsem teda chtěl, ale na řadu sem se dostal za tak dlouho, že jsem se na to vybod. Pak mi poradil jeden Gejza od nás."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

J. N.: „Chodím do kroužku přírodovědy, tak jaksi dobrovolně povinně. Nevím teda, v čem by mi to mělo pomoci."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

J. N.: „Cha, ne. Domu se stejně nevrátím. Nemám kam. Tady mi hovno zařídí, možná mi daj dvě stovky do kapsy a starej se."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězňými osobami v seniorském věku?"

J. N.: „Nevim mladá pani, nenapadaj."

Příloha III.

Přepis rozhovoru s J. S.

Pan J. S. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 6 let za podvody v přípravě smluv ohledně odebírání zboží. Je mu 65 let, je vysokoškolsky vzdělaný, je rozvedený a z manželství má syna. V posledním zaměstnání pracoval jako právník v advokátní kanceláři. Do konce výkonu trestu mu zbývá 52 měsíců. Jedná se o jeho první odsouzení. Rozhovor byl opět velmi kultivovaný, bylo znát, že je pan S. zvyklý jednat s lidmi. Působil celkem vyrovnaně, jako by ani nebyl ve vězení, bylo ale cítit, že je to jakási obrana. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

J. S.: „Pokud dovolí manželka, syn mě navštěvuje jednou za měsíc."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

J. S.: „Snažím se na to nemyslet, všechno jednou skončí (úsměv). Je to cenná zkušenost, zejména v tom, naučit se spoléhat a hlavně ! věřit jen sám sobě."

Já: „Máte možnost probírat podobné věci s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

J. S.: „Ano, ale řekl bych, že spíš radím já jim (smích). Pan psycholog se mnou konzultoval nějaké právní záležitosti. Sociální pracovníci jsem navštívil, ale poté jsem usoudil, že nemá cenu něco plánovat, je zřejmě velmi vytížená. Víte, dokáží se s tímto prostředím vyrovnat sám, sice ne hned, ale postupem času určitě. Snad mi pomáhají rozhovory s duchovním."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

J. S.: „Účastním se právního minima a poslechového kroužku. Aktivity mi v ničem nepomáhají, jen mi tak rychleji ubíhá čas."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

J. S.: „Jedním slovem, ne! O životě venku se mnou nikdo nemluví. Motivací je pro mě samozřejmě můj syn, rád bych ho vychovával tak, aby neskončil jako já."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?"

J. S.: „Celý systém bych kompletně přepracoval. Jak se má člověk napravit, když je na celu zařazen s osmi dalšími kriminálníky?! Navíc jistě jste si všimla, jaký intelekt odsouzených zde převládá. Musel bych být sprostý a to nechci (úsměv)."

Příloha IV.

Přepis rozhovoru s V. N.

Pan V. N. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 3 roky za nepovolenou těžbu dřeva. Je mu 65 let, je vyučený, je rozvedený, z manželství má 2 děti. Má přítelkyni, která mu pravidelně píše. V posledním zaměstnání pracoval jako lesní dělník. Do konce výkonu trestu mu zbývá 26 měsíců. Jedná se o jeho několikáté odsouzení. Rozhovor probíhal v dobré náladě, pan N. byl výřečný a hodně vyprávěl o minulosti. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

V. N.: „Děti se občas zastavěj."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

V. N.: „No, už jsem si zvyk, ale jsem tu naposled, nejsem nejmladší, co (smích). Dokonce tu mám i známý, takže sám se tu necejtim (smích)."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, nebo sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

V. N.: „Ale jo, dle potřeby. Sociálka mi pomohla s dokladama. Když sem bručel na Pankráci, bylo to horší, tam to byla džungle, tady aspoň vim, jak kterej fotr vypadá. Já starosti ani nemam, víte (smích)."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

V. N.: „Jojo, hraju šachy, víte. No, taky čtenářskej kroužek, tam taky chodim. Ale jak myslíte, že by mi to mělo pomoci, jako šachy hrát umim a číst taky, žejo."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

V. N.: „No, pár kousků sem se tu naučil (smích). Ale to asi nemyslíte, co (smích)? I když v něčem jo, věřit jenom sobě. Těším se na přítelkyni, hodně mi píše."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězňnými osobami v seniorském věku?"

V. N.: „No určitě, víc jídla, to je jasný, víte (smích)."

Příloha V.

Přepis rozhovoru se Z. K.

Pan Z. K. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 4 roky za opakované neplacení pokut a nedořešené přestupky z minulosti, nechtěl příliš upřesňovat. Je mu 66 let, je vyučený elektrikář, je rozvedený, z manželství má 2 děti. V kontaktu je jen se svou maminkou. V posledním zaměstnání pracoval jako stavební dělník. Do konce výkonu trestu mu zbývá 34 měsíců. Jedná se o jeho první odsouzení. Během rozhovoru zmínil několikrát svou maminku, velmi lituje, jak jí ublížil svým uvězněním. Ve svém vyjadřování byl velmi rázný, ale vždy se za svá slova omlouval. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

Z. K.: „S maminkou si píšu furt, na návštěvu přijít nemůže, je jí šestavosumdesát, takže chápete."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

Z. K.: „Ježiš, noo...těžko, je mi to líto, sem vůl, kdyby se to dalo vrátit. Kolikrát sem to měl vo fous, ale vždycky se to ňák zahladilo. Nó, chudák maminka, se divim, že to s ní nekleplo."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, nebo sociálním pracovníkem, či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

Z. K.: „Mám, ale já jim nevěřím, nevyužívám toho."

Já: „Proč jim nevěříte?"

Z. K.: „Si myslíte, že je to zajímavá?! Jaký to je?! Dyt' se k nám chovaj jak dybych tu byl za mord. No do kostela sem chodil, jako malej, ale já nestojim vo ňáký panbíčkáře. Víte kolik mi je, chovaj se ke mně jako k debilovi. Pardon. Já mluvit moc neumim, ale blbej zas tak taky nejsem."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?“

Z. K.: „Chodím na poslechovej kroužek, ten mě i baví.“

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?“

Z. K.: „Co?! Ne, ste bláhová. Jó, naučím se tu různé věci, ale tak na přípravu dalšího zločinu. Ty ze shora ví hovno, pardon. Venku se budu se starat o maminku.“

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?“

Z. K.: „Vůbec mě to nezajímá, nevím. Je to tu na hovno. Nezlobte se, prosím. Snad se nás tu někdo ptá na názor, jako proč? Ste moc naivní.“

Příloha VI.

Přepis rozhovoru s P. A.

Pan P. A. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 4 roky za podvody. Je mu 68 let, má základní vzdělání, manželka nežije, z manželství má dceru. Zaměstnání prý v podstatě nikdy neměl. Do konce výkonu trestu mu zbývá 28 měsíců. Jedná se o jeho opakované odsouzení. Rozhovor byl ve smutném duchu, pan A. působil velmi rezignovaně. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

P. A.: „Nejsem s nikým v kontaktu, Andula (dcera) za mnou nechodí."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

P. A.: „Sere mě to tu. Kdybych tu radši natáh brka. Jednoho to tu už kleplo, ani se nedivím, v mém věku."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

P. A.: „Jo, ale nechci."

Já: „Proč?"

P. A.: „Sem starej dědek, ne dítě...jsou za to placený, asi málo, páč to podle toho vypadá. V ničem mi to nepomůže."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

P. A.: „Teď nevím, jak se to menuje, nebaví mě to, vůbec."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

P. A.: „Tss, ne. Motivaci snad jo, nevím. Co to je motivace, nikoho přece nemám."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?"

P. A.: „Změnil bych všechno a všechny tady. Starý už do kriminálu nepatřej, dyž sem byl mladej, bylo to jiný. Měli by pro nás udělat nějaký extra důchod'áky."

Příloha VII.

Přepis rozhovoru s J. H.

Pan J. H. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 5 a půl roku za finanční podvody. Je mu 69 let, má středoškolské vzdělání, je ženatý a má tři děti. Celý život pracoval jako podnikatel. Do konce výkonu trestu mu zbývá 39 měsíců. Jedná se o jeho první odsouzení. Při rozhovoru nad otázkami vždy chvíli přemýšlel, odpovídal ale celkem stručně. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

J. H.: „S celou rodinou se vídám pravidelně."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

J. H.: „Chybí mi hlavně rodina, mám strach, abych o ni nepřišel. Nevidím ani vnoučata, snad mě poznaj, až mě pustí."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

J. H.: „Ano, ale moc často toho nevyužívám. Nic konkrétního tam nevyřešíme, je to pořád dokola. Jednou se Vám zdá, že to překonáte, pak přijde zaškobrtnutí a chcete to vzdát. Ten boj je ale hlavně o mně, tihle mi s tím nepomůžou."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

J. H.: „Chodím do filmového kroužku. Odreaguje mě."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

J. H.: „Nepřipravuje. Motivuje mě hodně rodina, která mě zatím neopustila."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězňenými osobami v seniorském věku?“

J. H.: „Nenapadají, teď asi ne. Jsem tu takový nespolečenský, omlouvám se. Kdyby byla možnost více kontaktů s rodinou. Chápu, že jsem ve vězení, ale v mém věku, mě to tu bez blízkých ubíjí. Na cele je tolik divných existencí, to mě ubíjí. Možná mě napadá, kdyby bylo míň lidí na cele, to by bylo takový důstojnější. “

Příloha VIII.

Přepis rozhovoru s B. K.

Pan B. K. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 4 roky za úvěrový podvod, byl tzv. bílý kůň. Je mu 65 let, má základní vzdělání, rodinu nemá. V posledním zaměstnání pracoval jak dělník u drah. Do konce výkonu trestu mu zbývá 29 měsíců. Jedná se o jeho první odsouzení. Při rozhovoru působil velmi smutně a bez jakéhokoliv zájmu, rozhovor byl ale velmi kultivovaný. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

B. K.: „Nemám rodinu, jsem homosexuál, nebo bužna, jak mě tu nazývají."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

B. K.: „Zle, homosexuální trestaný důchodce je už ve společnosti předem odepsanej."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

B. K.: „Jo, ale nechci. Jednou jsem byl a byla to ztráta času. Řek bych pro vobě strany. Měl sem pocit, že mě ani ta sociálka neposlouchá, pořád si něco zapisovala a pak se mě ptala na to, co sem už řekl."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

B. K.: „Chodím do výtvarného kroužku. Pomáhá mi tak, že nemusím bejt na cele, kde ste pořád ve střežu."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

B. K.: „Nepřipravuje, dyť Vám to povídám. Motivaci asi ani nemám, já nevím, co se mnou. "

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězňnými osobami v seniorském věku?"

B. K.: „Asi bych doporučil větší věznice, jsme tu jak sardinky."

Příloha IX.

Přepis rozhovoru se S. Ž.

Pan S. Ž. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 4 roky za krádeže z let minulých. Je mu 67 let, má středoškolské vzdělání, je rozvedený, děti neuvedl. V posledním zaměstnání pracoval jako umělec na volné noze, je akademický malíř. Ve výkonu trestu je krátce. Jedná se o jeho druhé odsouzení, první bylo za neplacení výživného. V rozhovoru měl dlouhé pauzy, chvílemi působil, jakoby otázky nevnímal, ale jeho projev byl i tak velmi sympatický. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?“

S. Ž.: „S rodinou minimálně, občas zajdou kamarádi z hospody.“

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?“

S. Ž.: „Jako umělec, inspiruje mě to a zároveň zabíjí.“

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?“

S. Ž.: „Ale, vobčas jo, ale o ničem zásadním si nepopovídáme. Já rád mluvím, ale se skutečnými lidma, co mluví skutečně a nemaj předem připravený formulky, víte jak to myslím. Nezáleží na tom, jestli ste tu za vraždu, nebo za krádež, ale záležet by na tom přeci mělo, no ne. Mluví se mnou jako s póvlem... No tak sem si ty doklady zatím nevyřídil.“

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?“

S. Ž.: „Chodím do výtvarného kroužku, maluji pro odsouzené obrázky jejich blízkých. Aspoň tu sem k něčemu.“

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

S. Ž.: „Nepřipravuje, naopak se snaží o to, abych se neměl kam vrátit. Čím? Copak se v takovém prostředí naučíte něčemu dobrému?"

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?"

S. Ž.: „Společné aktivity, které by odsouzené více sblížily, více návštěv a třeba péče o zvířátka."

Příloha X.

Přepis rozhovoru s D. K.

Pan D. K. je ve výkonu trestu odnětí svobody na 10 let za vraždu. Je mu 65 let, má dokončenou 5. třídu zvláštní školy (jak sám zdůraznil), je svobodný, děti nemá. V posledním zaměstnání pracoval jako pomocný dělník. Ve výkonu trestu je 6 let. Jedná se o jeho opakované odsouzení. V rozhovoru se cítil nejistě, ale na vše ochotně, ač stručně odpověděl. Některé otázky bylo kvůli nepochopení potřeba podat trochu jinak. Po krátkém představení jsme se dostali na otázky k tématu mé diplomové práce.

Já: „Jak často jste v kontaktu se svými blízkými?"

D. K.: „Jednou za měsíc s bráchou, chodil sem vždycky i dřív."

Já: „Jak prožíváte své uvěznění?"

D. K.: „Sem cikán, chybí mi svět."

Já: „Máte možnost probírat své starosti s psychologem, sociálním pracovníkem či duchovním? A pomáhá Vám to v něčem?"

D. K.: „Jo, asi jo, to asi víte líp, ne. No nepomáhá, proč by chtěli pomoci pani."

Já: „Jakých aktivit, které Vám věznice nabízí, se účastníte? Pomáhají Vám tyto aktivity? A v čem?"

D. K.: „Mám kroužky, filmy a poslouchám hudbu, ale čím mi to má pomáhat, jako, že by mě to mělo uklidnit třeba, nebo já nevím, jak to myslíte."

Já: „Připravuje Vás věznice na návrat zpět a máte nějakou motivaci proto se vrátit?"

D. K.: „Sem tu chvíli, ale asi ne, když už jsem tu po několikátý, no ne, nepřipravuje, to je kravina. Seděl jsem i v jiných věznicích, tam bylo víc cikánů, cítil sem se líp mezi nima, měli mě tam nechat! Motivaci nemám, jsem bez peněz."

Já: „Napadají Vás nějaké podněty pro zlepšení práce s vězněnými osobami v seniorském věku?“

D. K.: „Nevim, to sem nepřemejšlel, potřeboval bych víc času, napište tam, co myslíte, že bych měl vodpovědět.“

ABSTRAKT

JELÍNKOVÁ, T. *Psychosociální práce s vězni v seniorském věku*. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce PhDr. Jaroslav Hála.

Klíčová slova: věznice, vězeňství, senior, penitenciární principy, trest odnětí svobody, funkce trestu odnětí svobody, specializovaná oddělení pro odsouzené, psychosociální charakteristika seniorského věku.

Diplomová práce se zabývá psychosociální prací s osobami v seniorském věku. Teoretická část se zaměřuje na představení vězeňství obecně, na jeho vývoj, právní a organizační strukturu, penitenciární principy a specifika specializovaných oddělení. Součástí teoretické části je dále psychosociální charakteristika seniorského věku, která zahrnuje psychologické aspekty a specifika sociální práce ve výkonu trestu odnětí svobody. Výzkumná část obsahuje zpracování rozhovorů s odsouzenými seniory, které se zaměřují na hodnocení psychosociální práce s nimi. Cílem práce je zjistit, zda teoretická východiska odpovídají skutečné praxi.

ABSTRACT

Psychosocial work with prisoners in senior age.

Key words: jail, prison, penal principles, punishment of imprisonment, function of imprisonment, specialized departments for prisoners, psychosocial characteristic of senior age.

The thesis deals with psychosocial work with prisoners in senior age. The theoretical part focuses on the performance of the prison system in general, its development, legal and organizational structure, penal principles and specifics of specialized departments. The theoretical part also contain psychosocial characteristics of senior age, which includes psychological aspects and specifics of social work in prison. Research section includes interviews with convicted seniors that focus on the evaluation of psychosocial work with them. The aim of thesis is make a conclusion whether the theoretical bases correspond with actual practice.